

סיון תשס"ג - יוני 2003

ספרות ילדים ונוער

שנת השלושים
חוברת ד' (116)

משרד החינוך והתרבות, המזכירות הפדגוגית, המינהל הפדגוגי, המדור לספרות ילדים
קרן ספריות לילדי ישראל מיסודה של רחל ינאית בן-צבי

המערכת: גרשון ברגסון (עורך), ד"ר מירי ברוך (יועץ מדעי), נחמה בן אליהו, עדה קרן
מזכירת המערכת: חיה מטבייב

©

כל הזכויות שמורות

בהוצאת משרד החינוך והתרבות, המדור לספרות ילדים, ירושלים,

רח' דבורה הנביאה, בנין לב-רם טל' 02-5603801/2

ISSN 0334 - 276 X

דפוס "חורב" רח' עדני 3 ירושלים טל. 5814690 5829688 - 02

מנעל הזכוכית לנעל הקטנה

מנחם רגב

שכר ועונש ונחמה בסיפור העממי

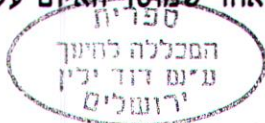
סיפורי העם לסוגיהם הם "סיפורים חינוכיים", גם המשעשעים שבהם, שמטרתם להעביר לשומע או לקורא מסרים אוניברסליים שהם צידה רוחנית ומוסרית והדרכה לחיים הנכונים והטובים. ביסודם הם סיפורים אופטימיים, שהמסר המרכזי שבהם אומר: גם אם אתם סובלים מיחס משפיל ומתנשא מצד המשפחה והחברה, גם אם אתם שרויים בתחתית הסולם החברתי - סוף הגאולה לבוא. מבחינה זו אלה הם "סיפורי נחמה" שמככבות בהם דמויות העשויות לשמש דוגמה ומופת ואשר, למרות הסבל והצער שהם מנת חלקן, מקפידות לשמור על רמתן המוסרית, ובסופו של דבר הן מקבלות שכר מלא על סבלן, בצד העונשים החמורים המוטלים על "הרעים", שגרמו סבל וצער לגיבור הסיפורים. לאחר מסע הצרות והעינויים שעוברים גיבורי הסיפורים מגיע "הסוף הטוב", שהוא שכרם של הסובלים. המאזין, הקורא או הצופה בסרט או בסדרה בטלוויזיה מוכן "לעבור" יחד עם גיבורי הסיפורים את דרך ייסוריהם, כי הוא יודע שבז'אנרים האלה (אגדה, מעשייה, סיפורי עדות) הוא יקבל תמורה מלאה לאמפתיה שלו עם "גיבוריו" המיוסרים בדמות עלייתם בסולם החברתי והכלכלי, שעה שהגורמים לסבל של ה"טובים" נענשים על מעשיהם, ולעתים קרובות אלו הם עונשים אכזריים למדי. הסיפוק של צרכן הסיפור העממי נובע מן ההרגשה שיש דין ויש דין ושהסיפור מפצה אותו על כך שבמציאות הדברים לרוב אינם מתנהלים על פי הסדר המוסרי הראוי. ובמילים אחרות: הסיפור העממי הוא מבע לשאיפתם של בני האדם שהעולם יתנהל על פי קודים מוסריים ברורים, ומבחינה זו העלילה הבדיונית היא מעין "תיקון" לסדרי העולם המקולקלים.

אפר וקנאה

בדרך לקראת עיון בגרסה היהודית של "סיפור סינדרלה" אעמוד בקצרה על שלושה סיפורים בתנ"ך שיש להם נגיעה לשני יסודות מרכזיים בסיפור העממי, ובין השאר גם בגרסות השונות של סינדרלה:

* פגילת אסתר

כשמרדכי שומע על הגזרה הנוראה שנגזרה על היהודים, הוא מגיב: "ומרדכי ידע את כל אשר נעשה, ויקרע מרדכי את בגדיו וילבש שק ואפר, ויצא בתוך העיר, ויזעק זעקה גדולה ומרה" (אסתר ד, 1). אבל לאחר שמוסר האיום על היהודים

ו"ליהודים הייתה אורה ושמחה וששון ויקר", היהודים שמחים בגאולתם: "ובכל מדינה ומדינה ובכל עיר ועיר מקום אשר דבר המלך ודתו מגיע, שמחה וששון ליהודים, משתה ויום טוב. ורבים מעמי הארץ מתייהדים כי נפל פחד היהודים עליהם" (אסתר ח, 16-17).

* איוב

זהו סיפור מבחן. אלוקים מנסה את איוב, שהוא "תם וישר, ירא אלוקים וסר מרע", באמצעות השטן: כל רכושו של האיש העשיר אובד, וכל בניו נהרגים, ו"בכל זאת לא חטא איוב ולא נתן תפלה לאלוקים". ואז מכה השטן את איוב בשחין, "ויקה לו חרש להתגרד בו, והוא יושב בתוך האפר" (איוב א, 22; ב, 8). בסוף הסיפור איוב חוזר להיות איש עשיר ומאושר: "וה' בירך את אחרית איוב מראשיתו", והוא מרבה את צאנו ואת בקרו, "ויהי לו שבענה בנים ושלוש בנות" (איוב מב, 14-12).

הערות

שני הסיפורים הם סיפורי מבחן שראשיתם בסימני אבל: אפר. אבל האחד הוא אבל על אסון ציבורי, והשני הוא אבל על אסון פרטי. לאחר תלאות רבות, צומות ושתדלנות במגילת אסתר היהודים ניצלים מן הגזרה הנוראה. היהודים עושים שפטים באויביהם, ורבים המתייהדים, לא מתוך שכנוע, אלא מתוך פחד. חל שינוי מהפכני במעמד היהודים: מעמדה של עם נרדף ומדוכא הם הופכים לעם חופשי שמדכא אחרים. את מגילת אסתר אפשר לקרוא כאלגוריה על המעמד הרופף והמסוכן של היהודים בקרב הגויים המתנכלים להם. סיפורו של איוב, לעומת זאת, הוא דיון פילוסופי-תיאולוגי על מעמדו של האלוקים מול האדם. אבל המסגרת היא מסגרת סיפורית, שכמו במגילת אסתר ראשיתה באפר וסופה בגאולה (או ב"סוף טוב"). המכנה המשותף לשני הסיפורים, השונים במהותם זה מזה למרות שני הקטבים הדומים החוגרים את התוכן שלהם (האפר ו"הסוף הטוב"), הוא ברור ומודגש: האמונה באלוקים המשגיח על כל ברואיו, אף שהוא עשוי לעתים להסתיר את פניו מהיחיד ומהעם. זהו המסר המרכזי המשותף לשני הסיפורים, למרות הפשטות הליניארית שבמגילת אסתר לעומת השאלות הקשות העולות מן הוויכוחים התיאולוגיים שבספר איוב.

* יוסף ואחיו

הסיפור על קנאת האחים ביוסף מקרב אותנו אל נושאנו שהוא עיון בגרסה היהודית של סינדרלה. זהו סיפורו של יוסף שאביו מפנק אותו ומעדיף אותו על

פני אחיו שאף נאלצים לשמוע מפיו את חלומותיו המגלומניים. האחים מבקשים להרוג את יוסף, אבל בהתערבות ראובן הם חוזרים בהם: "ויקחוהו וישליכו אותו הבורה" (בראשית לז, 24). וכשעוברת על פניהם שיירת סוחרים, וימשכו ויעלו את יוסף מן הבור וימכרו את יוסף לישמעאלים בעשרים כסף, ויביאו את יוסף מצרימה" (בראשית לז, 28). לאחר התלאות הרבות של יוסף במצרים דווקא החלומות הם שמעלים אותו לגדולה. יוסף מתמנה למשנה לפרעה: "ויאמר פרעה אל יוסף: אני פרעה, ובלעדיך לא ירים איש את ידו ואת רגלו בכל ארץ מצרים" (בראשית מא, 44). יוסף ממרום מעמדו מתעלל באחיו שבאו לשוב שבר במצרים. הוא מכיר אותם והם אינם מכירים אותו, וההתעללויות שלו בהם הן נקמתו של הילד על כל מה שעשו לו, ובעיקר על מכירתו לסוחרים. בזכות מה הוא מוצא מבית הסוהר ועולה לגדולה? בזכות חכמתו והתגברותו על יצרו (פרשת אשת פוטיפר).

כאשר יוסף מתוודע לאחיו, הוא אומר להם: "ועתה על תיעצבו ואל ייחר בעיניכם כי מכרתם אותי הנה, כי למחיה שלחני אלוקים לפניכם האח הבנוי והשנוא נעשה שלוחו של האל: וישלחני אלוקים לפניכם לשום לכם שארית בארץ ולהחיות לכם לפלטה גדולה." והוא ממשיך ומסביר שגם אחיו היו, בלי שידעו זאת מכשיר בתכניתו העתידית של האל: "ועתה לא אתם שלחתם אותי הנה כי האלוקים, וישימני לאב לפרעה ולאדון לכל ביתו ומושל בכל ארץ מצרים" (בראשית מה, 5, ו-7-8).

אין אפוא מקריות בהשתלשלות המאורעות, וסיפורי אסתר, איוב ויוסף הם איורים אילוסטרציות לתפיסה הזאת, וכך גם בסיפור סינדרלה.

סיפור סינדרלה ומשמעותיו

אין בכוונתי לעסוק במשמעותיו הרבות והמגוונות של סיפור סינדרלה כפי שהן באות לידי ביטוי במאות הגירסות הנפוצות בספרות הפולקלורית הבינלאומית. באלה עסק בצורה מעמיקה **ברונו בטלהיים** בספרו המפורסם. אני אביא רק כמה מובאות מתוכו שיאירו כמה היבטים בדוגמות שתובאנה להלן.¹

* קנאת אחים

"אין אגדה המיטיבה כל כך לתאר את החוויות הפנימיות של ילד קטן, הלכוד בייסורים של קנאת אחים, כאשר הוא חש עצמו נחות לעומת אחיו ואחיותיו, כמו סיפורי 'לכלוכית' (סינדרלה). אחיותיה של לכלוכית משפילות אותה ומדכאות אותה; אמה (החורגת) מקריבה את טובתה למען טובתן; מצפים ממנה כי תעשה את העבודות המזהמות ביותר, על אף שהיא מבצעת אותן היטב אין היא זוכה בשום שבח; לעומת זאת דורשים ממנה יותר ויותר. כך מרגיש ילד כאשר ייסוריה של

קנאת אחים מדבירים אותו. על אף שתלאותיה והשפלותיה של לכלוכית עלולות להיראות מוגזמות בעיני מבוגרים, ילד הנסחף בידי רגשות של קנאת אחים מרגיש: 'זה אני. כך מתעללים בי. כך גם חושבים עליי' " (ע' 187-188).

* עליונותה של סינדרלה

"הדבר מראה כי מאחורי כניעתה החיצונית של לכלוכית קיימת אמונה בעליונותה על אמה ואחיותיה, כאילו חשבה בלבה: 'אתן יכולות להכריח אותי לעשות את כל העבודות המזוהמות, אך בתוך תוכי אני יודעת כי אתן נוהגות בי כך מפני שאתן מקנאות בי על שאני עולה עליכן'. סיומו של הסיפור מחזק אמונה זו, משום שהוא מבטיח לכל 'לכלוכית' כי בסופו של דבר הנסיך שלה יגלה אותה" (עמ' 90).

* לכלוכית אסרטיבית או נכנעת?

"סיפורו של פרו, ואלה המבוססים עליו, מתארים את אופיה של הגיבורה בצורה שונה לגמרי מזו שבכל הגרסות האחרות, לכלוכית של פרו מתוקה כצפיחית בדבש, טובה עד כדי חוסר טעם, ונעדרת כל יזמה (...) ברוב הסיפורים האחרים בולטת יותר אישיותה של לכלוכית". נביא כמה דוגמאות להשוואה:

פרו: לכלוכית התנדבה לסרק את שער האחיות ההולכות לנשף, אבל **בגרים:** האחיות מצוות עליה לסרקן.

פרו: לכלוכית היא שבוחרת להתיישב בכלוך. **גרים:** על לכלוכית היה לישון באפר.

פרו: אשר לבואה לנשף, "הפיה-הסנדקית היא האומרת לה ללכת".

גרים: "לכלוכית מבקשת מאמה החורגת ללכת לנשף, מתמידה בהפצרותיה למרות הסירוב ומבצעת את התפקידים הבלתי אפשריים המוטלים עליה כדי שתוכל להשתתף בו".

פרו: "לכלוכית של פרו אינה עוזבת מתוך הכרה אלא פשוט נשמעת לפקודתה של הפיה-הסדקית שלא להישאר ולו דקה אחת לאחר חצות, שאם לא כן תהפוך שוב המרכבה לדלעת". **גרים:** "בסיומו של הנשף היא עוזבת מרצונה ומסתתרת מפני הנסיך הרודף אחריה". (עמ' 198-199).

השוואת הפתיחות - שבירת ההרמוניה

יש שאלות משמעותיות שהקורא או השומע שואלים את עצמם כשהם מתחילים לקרוא מעשייה או סיפור: מה **קדם** לאירועים המסופרים? האם חיי הדמויות היו שלווים ואידיליים? האם היו סימנים מקדימים למאורעות המסעירים שבתיאורם הסיפור פותח?

ראשיתן של מעשיות רבות היא **בשבירת ההרמוניה**, ובעקבותיה משתנה

הביוגרפיה של הגיבור, שבתוקף הנסיבות נזרק לתוך מציאות חדשה המעמידה לו אתגרים חדשים. כך מתחיל מאבק ההישרדות שלו, שבסופו הוא יוצא כשידו על העליונה. כאן, במעשיות סינדרלה, ההרמוניה המשפחתית נשברת בעקבות מות האם:

*** הגרסה של שרל פרו (צרפת, הפאה השבע-עשרה)**

"היה היה פעם איש אציל שנשא לו בנישואים שניים אישה יהירה וגאוותנית מאין כמוה. לאישה היו שתי בנות, דומות לה במראה ובאופי, ולאיש הייתה בת צעירה, נוחה לבריות וטובת-לב עד מאוד: היא ירשה תכונות אלה מאמה, הטובה מכל הנשים שהיו אי-פעם. על פני האדמה. אך הסתיימה חגיגת הכלולות, וכבר נתגלתה האם החורגת בכל רשעותה: היא לא יכלה לשאת את תכונותיה הטובות של הילדה, אשר הבליטו שבעתיים את אופיין הרע של בנותיה; על כן הטילה עליה את כל מלאכות הבית הבזויות. (...) הילדה המסכנה נשאה את סבלה באורך-רוח ולא העזה להתלונן באוזני אביה על מר-גורלה, כי אשתו משלה בו ביד קשה והילדה חששה פן יגער בה. (...) לאחר שהשלימה את מלאכתה, הייתה מתיישבת בפינת האח, בתוך האפר, וכל בני הבית קראו לה "אפרורית"."²

*** הגרסה של האחים גרים (גרמניה, הפאה התשע-עשרה)**

"אשתו של איש עשיר חלתה, וכאשר הרגישה שקצה קרב, קראה לבתה הקטנה היחידה אל מיטתה ואמרה: "ילדה חביבה, הישארי יראת שמים וטובת-לב, והאל הטוב יעמוד תמיד לצדך; אני אביט בך מהשמים ואהיה אתך. אז עצמה את עיניה ונפטרה. הנערה הלכה יום-יום אל קבר אמה ובכתה, והייתה טובה ויראת שמים. עם בוא החורף כיסה השלג את הקבר במעטה לבן. וכשמש האביב שבה והסירה את הכיסוי מעל הקבר, לקח לו האיש אישה אחרת. האישה הביאה אל הבית את שתי בנותיה שהיו יפות וצחורות למראה אך נבזיות ושחורות בלבן. (...) 'הביטו, הביטו בנסיכה הגאה, כמה היא מפוארת!' קראו (הבנות), צחקו והובילו אותה למטבח. שם היה עליה לעבוד קשה מבוקר עד ערב. (...) בערב, כשהייתה יגעה מעבודתה, לא נכנסה למיטה, אלא נאלצה לשכב באפר ליד התנור. ומאחר שנראתה תמיד מאובקת ומלוכלכת, קראו לה לכלוכית."³

הערות

פרו מדבר מן השורה הראשונה על "נישואים שניים" ומגלה שהאישה הייתה "יהירה וגאוותנית"; האם דעתו אינה נוחה מכך שהאב האלמן התחתן בשנית? לאחר שהוא טוען ששתי הבנות היו דומות לאמן "במראה ובאופי", הוא מביא כניגוד את היתומה המסכנה שירשה מאמה את טוב לבה.

האחים גרים מספרים בתחילת הסיפור שהאם חלתה ובטרם מותה ציוותה על בתה להיות טובה ויראת שמים, וכך "הקל הטוב יעמוד תמיד לצדך". אבל הגילוי העיקרי מופיע בסוף דבריה: הילדה תהיה תמיד בחסות אמה התומכת, אם תהיה טובה ויראת שמים: "אני אביט בך מהשמים ואהיה אתך". אבל יש כאן גם איום מוסווה: היזהרי לבל תסטי מן הדרך הטובה. במילים אחרות: זהו סיפור מבחן שעל הילדה לעמוד בו. רק כעת המספר מתפנה לומר לנו שהאב נשא אישה שנייה. לאור מה שתואר לעיל, האם אפשר להסיק מכך שהאם החורגת "נלחמת", גם באמצעות שתי בנותיה, נגד השליטה של האם הביולוגית המתה על בתה?

טיבו של "הסוף הטוב"

כשם שיש הבדל מהותי בין הסינדרלה של פרו, שהיא פסיבית ונותנת לאירועים לסחוף אותה, ובין זו של האחים גרים, שהיא אקטיבית, עקשנית ואסרטיבית (ועל כך, כפי שראינו, הצביע כבר בטלהיים), כך קיים גם שוני בין הסיומים של שתי גרסות המעשייה.

* גרסת פרו

"הבינו אכזריותה כי היא היא האישה היפה שהייתה בנשף, כרעו על ברכיהן לפניה וביקשו את סליחתה על כל הרע אשר עשו לה. הקימה אותן לכלוכית על רגליהן, חיבקה אותן, אמרה שהיא סולחת להן מעומק הלב וביקשה כי תאהבנה אותה לעולמי-עולמים. לבושה בבגדיה המפוארים הובאה לכלוכית לפני הנסיך. ראה הנסיך כי היא יפה מתמיד, וכעבור ימים מעטים נשא אותה לאישה. לכלוכית, שהייתה גם יפה וגם טובה, שיכנה את שתי אחיותיה בארמון, ועוד באותו היום השיאה אותן לשניים מאצילי החצר."

גרסת האחים גרים

"כשאמרו לחגוג את החתונה עם בן המלך, באו שתי האחיות המרושעות, ביקשו להתחנף וליטול חלק באושרה, הלכו כאנשי פמליית הכלה לכנסייה, הבכורה מימין והצעירה משמאל; אז ניקרו היונים לכל אחת מהן עין אחת. אחר כך, כשיצאו מהכנסייה, הייתה הבכירה לשמאלה והצעירה לימינה; אז ניקרו להן היונים את העין השנייה. כך נענשו על בוגדנותן ורשעותן, והיו עיוורות כל ימי חייהן."

הערות

הילד, לאחר שהזדהה עם סבלה של לכלוכית וחלם יחד אתה על ימים טובים יותר, ישמח בוודאי על צאתה מאפלה לאור גדול. אך חוש הצדק שלו אינו יכול להסתפק בכך: הוא רוצה לראות בעונשן של האחיות הרעות (כמו בהרבה מעשיות שבהן נענש הרשע). ומה הוא רואה בגרסתו של פרו? לא רק שלכלוכית

סולחת סליחה מלאה לאחיותיה; היא גם משיאה אותן לשני אצילים! האם באמת הרוע משתלם? נראה לי שיש כאן השפעה נוצרית מובהקת: הסובל סולח למענהו ואפילו מסייע לו לשקם את חייו. (ראו בברית החדשה את מה שאמר ישוע בדרשה מן ההר: "שמעתם כי נאמר 'אהב את רעך ושנא את אויבך'. ואני אומר לכם, אהבו את אויביכם והתפללו בעד רודפיכם מתי ה', 43-44).

לעומת זאת, בגרסת גרים הילד מקבל "סיפוק" מלא ליצר הנקמה שלו: היונים הטובות מעוורות את עיני שתי האחיות. אגב, באחת הגרסות העבריות המתורגמות החליט המתרגם שגם האם החורגת צריכה לבוא על עונשה. והוסיף את המילים האלה: "וכאשר ראתה האם החורגת את אשר קרה לבנותיה, פקע לבה מרוב כעס ותמות מיתה חטופה."⁴

"הנעל הקטנה" - פעין גרסה יהודית של סינדרלה

המספרים היהודיים בכל הדורות נטלו לא פעם מוטיבים ואף מעשיות שלמות ו"גיירו" אותן. על התהליך הזה כותבת עליזה שנהר: "אנו עדים למשל, ל'יהוד' סיפורים עממיים אוניברסליים, שנשאלו מתרבויות אחרות: במקום ההיפוך המגי שנעשה בידי הקוסם מצוי מוטיב דתי - נס מן השמים; במקום הקמיע המציל מאסון מצויה המזוזה, ובמקום שופט חכם - רב או צדיק בעל-שם (עמ' 39).⁵ לי נראה שהמרחק בין התרבויות העממיות אולי אינו גדול כל כך. ייתכן שהמסרים הסמויים בכמה מסיפורי העמים, אף שהדברים אינם נאמרים במפורש, מצביעים גם הם על כך שאין מקריות במה שקורה לאדם בעולם.

שבירת ההרעוניה

"באמשטרדם שבהולנד חי לפנים איש עשיר, מרבה נכסים ומרבה צדקה. (...) בכל פעם שנתפנה מעסקיו היה עוסק בתורה. מי שבא לביתו רעב יצא שבע." בטרם מותו הוא מצווה לבנו: "יהיו עניים בני ביתך, סמוכים על שולחנך כאילו הוא שולחנם. (...) והיה דן כל אדם לכף זכות. קבע לך עתים בכל יום לתפילה וללימוד. בערבי שבתות ומועדים תפסיק את עבודתך בצהריים ולא תצא מעירך בערב שבת וחג." לאחר פטירת אביו אמנון (הוא הבן) שומר בהקפדה את צוואתו הרוחנית של אביו: "ביתו היה פתוח לרווחה לכל קשה-יום, ובערבי שבתות וחגים לא עבד אלא עד הצהריים."⁶

הערות

אשר ברש, שעביד והרחיב את הסיפור על פי קובץ של ברדיצ'בסקי (מ"י בן גריון), עיבה את היסודות היהודיים שבו. הוא מעביר את הסיפור לקהילה מפורסמת באמסטרדם, ומשתמש הרבה באלוזיות מן המקורות:

- * "למה נתקרא שמו כלבא שבוע? שכל הנכנס לביתו רעב ככלב, היה יוצא מביתו שבע..." (אבות דרבי נתן נוסחא א, פרק ו').
- * "יהי ביתך פתוח לרווחה, ויהיו עניים בני ביתך" (פרקי אבות א, ה).
- * "והווה דן את כל אדם לכף זכות" (פרקי אבות א, ו).
- * "עשה תורתך קבע" (פרקי אבות א, ט"ו).

כך מועברת עלילת הסיפור לסביבה יהודית דתית שמסריה הם לימוד התורה ומתן צדקה. הפתיחה הזו קובעת את מהלך הסיפור. היא דומה במהותה לדברי האחרונים של האם שתשגיח על בתה ממרום.

הנעל הפסדכת

"הנה לך נעל זו, ובדברו הוציא מתחת כרו נעל קטנה, נעל משי ענוגה, עטופה במטפחת. - שמור אותה. רק האישה אשר רגלה תבוא בתוך הנעל הזאת ותהיה לפי מידתה - אותה הוכיח לך ה'. אל תפל דבר מכל מה שציוויתך וייטב לך כל הימים." בניגוד לגרסות של סינדרלה הופעת הנעל בסיפור אינה מקרית. הקורא מבין כבר מתחילת הסיפור שהנעל היא "שליחת" האל ושהזיווג העתידי כבר נקבע מראש.

הפסע והפגישה

אמנון נכשל במציאת בחירת לבבו שהנעל תתאים לרגלה. לפי עצת ידידו הוא יוצא למסע מכירות של מלבושי נשים בשלושה קרונות: "היו נוסעים מעיר לעיר, מיריד ליריד והיו מוכרים את סחורתם." והנה בשנה השלישית למסעותיו, "אחרי אשר נואש אמנון ממצוא את שביקש", הוא מגיע לעיר בחצי היום בערב שבת ומחליט להישאר במקום. משרתיו חוששים משודדים ומחיות רעות, אבל הוא אינו סר ממצוות אביו. הוא משוטט ביער ומגלה בקתה דלה, שבה גר זוג יהודי. הוא שולח את משרתיו לעיר לקנות צורכי שבת, ושלושתם מקיימים את מנהגי הסעודה השבתית לכל דקדוקיה: קידוש, "שלום עליכם מלאכי השרת" ו"אשת חיל מי ימצא". והנה בעת הסעודה האורח שם לב שהזוג מתלחש. לשאלתו הם מספרים לו שיש להם בחדר השני שלוש בנות, אלא שיש להן רק שמלה הגונה אחת, "ואין אנו יודעים את מי מהן נקרא לשבת עמנו לשולחן". אמנון שולח את משרתו להביא מן הקרון שלוש שמלות מפוארות, והנה מופיעות בחדר "שלוש נערות יפות-תואר ויפות מראה", ושמותיהן, כמובן, שרה, רבקה ורחל. לאחר ההבדלה אמנון מנסה להתאים את הנעל לרגלי הבנות, והיא מתאימה לרחל, "כמו נוצרה בשבילה". אמנון פורץ בריקוד של שמחה: "אודך ה' כי הנחיתני בדרך האמת" (וריאציה על "אודך כי עניתני ותהי לי לישועה" - תהלים קיח, 21).

אמנון מבקש את ידה של רחל, אך אביה עונה: "איך אתן לך את הצעירה לפני

הבכירות ולא ייעשה כן במקומו?" (בעקבות דברי לבן: "לא ייעשה כן במקומו, לתת הצעירה לפני הבכירה" - בראשית כט, 26).

"לא יצא חודש ימים ואמנון השיא את שתי הנערות הבכירות לאנשים חשובים ובעלי מעמד, כי הרבה לתת מוהר ומתן". רק אחרי מעשה זה נושא אמנון את בחירת לבבו לאישה.

והסוף הטוב: "ואמנון שמר לקיים גם את יתר מצוות אביו. ויהי ביתו לשם ולתפארת בישראל, ויהי לו בנים ובנות, כולם מצוינים ביופי ובמידות טובות. וישלח ענפים מאדמת מטעו אל קהילות קרובות ורחוקות."

סיכום: עיבוד או יצירה פחדש

לאחר דברי צוואתו של אביו והמסע שאמנון מקיים הוא סוגר מעגל ומוצא את אושרו כאחד משלומי אמוני ישראל. האם "הנעל הקטנה" אינו אלא וריאציה נוספת על סיפורי סינדרלה? דומה שהמחבר האלמוני ראה את משיכתם של ילדי ישראל אל המעשייה ה"גויית", והחליט ליצור סיפור חדש שבמהותו ובמסריו היהודיים הוא שונה בתכלית מן המקור. הוא נטל אמנם יסודות משתי הגרסות המפורסמות של סיפור סינדרלה: מות האב (או האם) ודבריו האחרונים, הנעל כאמצעי למציאת בת זוג, שלוש האחיות והשאת שתי האחיות לבעלים ראויים (גרסת פרו), מסעו של אמנון (כמו מסעותיהם של הנסיכים למציאת בנות זוגם) שמסתיים בהצלחה, הפחד והאימה של המשרתים מפני שודדים וחיות רעות. לעומת זאת הוא השמיט את מוטיב הקנאה, האם והאחיות החורגות וההתעללות בכלוכית. אמנם הוא שימר את שלוש האחיות, אלא שהן חלק ממשפחה יהודית שלמה וכשרה.

המחבר האלמוני כתב סיפור חינוכי יהודי, ובחר באלמנטים שהתאימו לו מתוך שתי הגרסות של סינדרלה ו"שעבד" אותם לצרכיו הדתיים והחינוכיים.

המסר המרכזי הוא: מי ששומר את השבת ומכבד את צוואת אביו לא יאונה לו כל רע. הסיפור, שהתחיל בקהילה היהודית של אמשטרדם, מסתיים בשיבת הגיבור ורעייתו הטרייה אלה: "כל קהילת אמשטרדם קיבלה את פני השב באהבה וביקר". אמנון, כמו אביו המנוח, הוא חלק מאורח החיים היהודי בקהילה. הוא אינו אדם פרטי, אלא הוא מגלם בערכיו ובאורח חייו את המורשת היהודית, שהיא לו זכות וחובה.

פקודות

1. ברונו בטלחיים, קסמן של אגדות ותרומתן להתפתחותו הנפשית של הילד, עברית נורית שליפמן, ת"א, 1980: עמ' 187-217.

2. שרל פרו, **אגדות**, מצרפתית אביבה ברק, ת"א, 1991, "לכלוכית או נעל הזוכית הקטנה", עמ' 56-49.
3. האחים גרים, **מעשיות - האוסף השלם**, מגרמנית שמעון לוי, ת"א 1994, "לכלוכית", עמ' 76-81.
4. **אגדות האחים גרים, ספרים למען הקטנים**, "רפשיה", חוברת מס' 28, עיבד נתן לוי.
5. עליזה שנהר-אלרעי, **סיפורים משכבר**, ת"א, 1986: "סיפורים אוניברסליים בלבוש יהודי", עמ' 62-39.
6. אשר ברש, **הנעל הקטנה**, ת"א, תשי"ז: "הנעל הקטנה", עמ' כו-לה. סיפור-עבודו של ברש בנוי על מ"י בן גריון (ברדיצ'בסקי), **צפונות ואגדות**, ת"א, 1964: "הנעל", עמ' רס"ד-רס"ה. ברדיצ'בסקי מציין שזה סיפור יהודי מימי הביניים על פי קונטרסים יהודיים.

אנו מתאבלים על פטירתו של
ד"ר שמשון לייב קירשנבוים

נפטר בב' בסיון תשס"ג

יקיר ירושלים

מנהל רוב השנים בבתי-ספר בירושלים,

שתרם רבות בתחום הפדגוגי והספרותי

ומביעים תנחומים למשפחה

המערכת "ספרות ילדים ונוער"

אנו מתאבלים על פטירתו של

פרופ' יוסף באשי

המדען הראשי של משרד החינוך בשנים 1984-1992

ויזכר בתרומתו הייחודית לנושא טעוני-טיפוח

ומביעים תנחותמים למשפחה

המערכת "ספרות ילדים ונוער"

שירים וסיפורים ש"ענת אוהבת במיוחד" על כי יהונתן גפן

ד"ר גאולה אלמוג

בראשית דרכו הספרותית כתב יהונתן גפן שני ספרי ילדים שהוקדשו לאחותו ענת. הראשון הוא ספר השירים "שירים שענת אוהבת במיוחד"¹ - לענת בת הארבע - והשני הוא ספר הסיפורים "יום אחד... כך מתחילים כל הסיפורים שענת אוהבת במיוחד"² - לענת בת החמש. בפתיחה לספר השירים יהונתן גפן מציג את הרקע ואת הסיבות לכתיבת השירים, ובפתיחה לספר הסיפורים הוא מתאר את התפתחות הקשר בין הסופר, המספר והנמענים. פתיחות אלה מייצגות את ה"אני מאמין" המוקדם של גפן לגבי הכתיבה לילדים.

באופן כללי אפשר לומר שהספר "שירים שענת אוהבת במיוחד" מייצג במאפיינים המיוחדים לו, גם את השירה לילדים שכתב יהונתן גפן בספריו המאוחרים יותר. ספר הסיפורים, לעומת זאת, הוא חד פעמי בסגנונו ובעיצובו. הסיבות לתופעה זו נעוצות, לדעתי, בהגדרת המטרות שהוא הציב לעצמו בתחילת דרכו.

כך פותח יהונתן גפן את הספר "שירים שענת אוהבת במיוחד":

שיר ראשון

רציתי לכתוב שירים לילדים
כי יש לי אחות בת ארבע,
כי שסבתא יוכבד תשיר לנכדים
וענת תספר לאבא.

הבית הראשון בנוי כרשימה קטלוגית³ הנמשכת לאורך כל השיר. המשפט הראשון פותח בהצגת המטרה (שהיא המכנה המשותף של הרשימה): "רציתי לכתוב שירים לילדים". לאחר מכן מוצגות שלוש סיבות המצדיקות מטרה זו. סיבה אחת, "כי יש לי אחות בת ארבע": סיבה שנייה "כדי שסבתא יוכבד תשיר לנכדים". וסיבה שלישית, כדי ש"ענת תספר לאבא".

אחד המאפיינים הבולטים ביצירתו של גפן הוא האמון הרב בקוראי ספריו שיבינו בכוחות עצמם דבר מתוך דבר וידעו לצרף את הפסיפס לכלל תמונה שלמה, גם אם החומרים אינם תמיד גלויים לעין.

ואכן שלוש הסיבות לכתיבת שירים מנוסחות בצמצום רב, וכדי להבין אותן נדרשת השלמת פערים.

השלמה זו מצויה בכותרת של הספר - ("שירים שענת אוהבת במיוחד") ובתפזורת בתוך השירים עצמם (שם גם נגלה את הסיבה מדוע אמה של ענת נעדרת מרשימת הנמענים, סיבה שהיא חשובה - ואולי מרכזית - לכתבת הספר).⁴ האיחזור על שמה של האחות ענת בת **הארבע**, בשיר עצמו, מסתמכת על הידע המוקדם המצוי בכותרת של הספר. ידע נוסף העוזר להשלמת התמונה והמסתתרו במילה "במיוחד" הוא שבתחילת הכתיבה היו ככל הנראה שירים נוספים ונשארו מהם רק ה"שירים שענת אוהבת במיוחד". **המבקרת הראשונה של השירים היתה, אם כן אפוא נמענת השירים**. הנמענת מנלהבת ממריצה את המשורר להרחיב את קהל הנמענים ולפרסם את השירים בספר. הספר משחרר את השירים לחיים עצמאיים,⁵ ואז סבתא יוכבד יכולה לשיר אותם לנכדים, וענת יכולה לספר על הספר ואולי גם על עצמה, מתוך הספר, לאבא. בהמשך השיר מוסיף גפן עוד פריט לרשימה, וכל הפרטים מתלכדים יחד באמצעות הכותרת: "רציתי לכתוב שירים לילדים כי..." אולם בהבדל משלוש הסיבות הראשונות הקצרות, החסרות והמתחברות למשפט אחד, הסיבה הרביעית - זו המעידה על כישוריו המתאימים לכתובה לילדים - רחבה ומפורטת יותר.

בפריט זה המחבר מוותר על מילת הסיבה "כי", והוא פותח כאילו בתבנית אחרת. רק בסיום אנו מגלים שזו עוד אחת מהסיבות לכתבת השירים:

אני ילד גדול - בן עשרים ואחת -
ועוד אוהב בנדנדה לעלות ולרדת.
ואוהב את נמרוד ואת גל וענת
ושירים וימי הולדת.

ולא אוהב שאומרים לי: "זה אסור ו'טיפש' ו'תדע להבא!'
"תתנהג יפה" ו"תגדל" -
בקיצור, גם אני קצת בן ארבע.

הצורך לכתוב לילדים, על פי גפן מתעורר באמצעו נמען ספיציפי, אך הוא יכול להתממש רק על ידי מוען מסוג מיוחד מאוד. המשורר לילדים צריך להרגיש כמו ילד ולתת ביטוי לעולם הילדים. ואכן, גפן כתב לאחותו לא מתוך מערכת יחסים של אח גדול ואחות קטנה אלא מתוך מערכת של אני ואת, כשווים וכחווים את אותן החוויות (כפי שהדבר בא לידי ביטוי בשיר "כשאני וענת"),⁶ והדגש הוא על אמפתיה לילד ולא על התיילדות:

ואם פעם תראו איש הולך לו ברחוב
ומוצץ סוכרייה על מקל
תדעו **שנאתי אליכם**, וטוב
לי **לשמוע צחוקכם** מתגלגל.⁷

כבר בשירו הראשון התחייב יהונתן גפן ששירתו תהיה אמפתית, **משחררת ולא דידיקטית**. ואכן, שירתו מייצגת את הילד המתבונן, המתבלבל, השואל, ובעיקר זה הרגיש והמבחין בסתירות ובעוולות בשנינות ובהומור. בשירתו הוא מייצג נקודת מבט משותפת לילד ול"איש". איחוד שתי נקודות המבט בא לידי ביטוי בשיריו של גפן בעיקר על ידי תחכום תחבירי הדורש לעתים קרובות מהשומע או מהקורא כושר הפשטה - שאינו מצוי אצל הילדה בת הארבע, הנמנעת הפנימית של שיריו -⁸ המגביה את גיל הנמענים של שיריו.

גפן פונה אל מוען המסוגל לגלות את האינפרומציה הנדרשת להשלמת התמונה גם אם היא מצויה בטקסטים שאינם חלק מהשיר עצמו (כמו בשיר הראשון), או אל מוען המסוגל להפיק משמעות ממבע שאינו מבוסס על התחביר הפשוט של השפה, בעזרת השלמות המצויות במוחו (למשל: **לפעמים אפשר לחלום שהשולחן בכלל אדום**, שהדשא הוא ים ומרים היא לא מרים (...)) **אז אתם לא חושבים שזה קצת משעמם להיות סתם פרא אדם?**)⁹. והוא פונה אל מוען המסוגל לצחוק מהחיבור בין שני דברים שאינם מתחברים לוגית אך הם מתיישבים היטב על דרך החשיבה שלנו (כמו "איך אפשר להיות עצובה כשאת הילדה הכי יפה בגן?")¹⁰.

יהונתן גפן, כאמור, מכוון את כתיבתו לנמען אינטלגנטי והוא סומן עליו שישלים את החסר ויבנה את המשמעות הפילוסופית בעצמו. ואכן, חלק גדול משיריו, גם אם הם נכתבו במקור לענת בת הארבע, מיועדים לילדים בוגרים יותר, וגם אלה זקוקים להנחיה בהבנת הרובד המשתמע, ועוד נחזור לכך בהמשך.

ההצהרה המוקדמת של יהונתן גפן, שיצירתו לא תהיה דידיקטית ומוכתבת על ידי מטרה חיצונית, באה לידי ביטוי גם בבחירת הז'אנר של סיפורי הראשונים. את הרצינול לגבי כתיבת סיפורים בכלל גפן מספק בפתחה לספר הסיפורים הראשון שלו תחת הכותרת "לפני ההתחלה" ובה הוא מציין את אהבתה של ענת לספרים ואת אהבתה לאופן שבו הארנב שומדי מספר את הסיפורים. גם הפתיחה של ספר זה נמתחת לכותר הספר שבו מוגדר בקיצור ההבדל בין שיר לסיפור: "יום אחד... כך מתחילים כל הסיפורים שענת אוהבת במיוחד".

הפסקה הראשונה מתחילה כמו ב"שיר הראשון", ברצונו של הסופר לספר לקוראים את הסיפורים שענת אוהבת במיוחד. אולם בהבדל מהשיר, שבו הוא

ממשיך ברשימת הסיבות לכתובה ולכך שהוא חושב שהוא מתאים לכתוב, כאן הוא מסתפק בהצהרה ועובר לרשימה שהמכנה המשותף שלה מצוי במשפט החותם את הפסקה והעונה לשאלה מה טיבם של הסיפורים שענת אוהבת במיוחד:

"אני רוצה לספר לכם **את** הסיפורים שענת אוהבת במיוחד. ענת אוהבת המון סיפורים.

היא אוהבת כמעט כל סיפור שמספרים לה אם יודעים לספר כמו שצריך) אבל יותר מכל היא אוהבת את הסיפורים של שומדי הארנב. כי שומדי יודע לספר סיפורים כמו שאף אחד אינו יודע ויש לו הרבה-הרבה. מפני שהוא זוכר כל מה שקרה ותמיד יש לו זמן לשיחה ולסיפור, ענת באה אליו, אל הדשא שעל יד עץ המנדרינות, והוא יושב ומספר. אלה הסיפורים שענת אוהבת במיוחד."

אהבתה של ענת לסיפורים היא המניע להפיכת הסיפור בעל פה לסיפור בכתב, ואכן סיפורים רבים לילדים נכתבו בעקבות סיפורים שסופרו להם בעל פה, בבית או בגן, סיפורים שריתקו במידה רבה את השומעים הקטנים, שאינם קוראים, תודות לכשרון הסיפור של המספר. אך מה שהופך את הסיפורים של שומדי לסיפורים שראוי לספרם לכל הילדים זה שהוא זוכר **כל מה שקרה**, ש"יש לו זמן לשיחה וסיפור". מה פירוש הביטוי "כל מה שקרה"? האם הכוונה למה שקרה לו או למה שקרה לענת? כדרכו של גפן הוא משאיר לקורא לחפש את ההשלמות. על ספר הסיפורים מוקרנת, לדעתי, השראה חזקה של הספר "פו הדוב"¹¹. שם אומר כריסטוף רובין בפתיחה לספר: "אולי תואיל לספר לויני פו איזה שהוא סיפור? בחפץ לב אמרתי. איזה מין סיפורים אוהב הוא? - סיפורים על עצמו. מפני שהוא מין דוב שכזה". האם לכך מתכוון גפן?

ה"זמן" ו"הזיכרון של מה שקרא" המאפיינים את הארנב שומדי הם למעשה הקריטריונים הבסיסיים המבדילים בין סיפור לשיר. ה"זמן" מייצג רצף של התחלה, אמצע וסוף, ו"מה שקרה" פירושו עלילה שיסודה היא עימות המניע את הדמויות בזמן ובמרחב, במציאות ובדמיון. בהבדל מהשיר, שהוא קצר, מיידי ומפרק, לסיפור דרוש זמן, אורך רוח ומעקב אחרי "מה שקרה".

גם מעמדו של המספר בספר הסיפורים שונה ממעמדו של המשורר בספר השירים. בכתבת השיר אנו מוצאים את המשורר ישירות מול נמעניו, ואילו בכתבת הסיפור יש מי שמספר - שומדי - ויש מי שכותב את הדברים מפיו. גפן כאילו אומר הסיפור כבר קיים, והוא קורא לי לכתוב אותו. תחת הכותרת "ועוד משהו" יהונתן גפן מבהיר מערך יחסים זה שבין המספר לכותב:

"שמעתי שאתה רוצה לכתוב עלי הרבה סיפורים". 'נכון' אמרתי 'אני רוצה שכל הילדים ידעו את הסיפורים שלך, לא רק ענת'. 'תספר שאני נחמד, נכון? ושאיני יפה וטוב לכולם'. 'בוודאי'. אמרתי, 'בוודאי', 'אבל' אמר שומדי לאט-לאט, לפעמים אני לא כל כך בסדר, וצריך לספר רק את האמת, נכון?' 'נכון', הסכמתי אתו. {...} חשבנו קצת {...} 'מדוע לא תספר אתה את הסיפורים האלה', אמרתי. 'טוב' הסכים הארנב מיד, אבל אני לא יודע לכתוב. צריכים לחשוב על משהו אחר'. {...} 'אני יודע', צעק בשקט' אני אספר לך את הסיפורים ואתה תכתוב אותם לכל הילדים"¹².

מספר הסיפורים הוא שומדי. המציג את עצמו בפרק א' כ"שום דבר", ה"שומע כמעט את כל מה שאומרים כאן, 'בארץ כלום', 'ש'בה אין אנשים, רק חיות" הגדרה זו מתאימה לז'אנר המעשייה או המשל, אך התוספת של דמות מוכרת - "מלבד ילדה אחת ששמה ענת", ו"ילדה היא ילדה ולא איש"¹³ משנה את הז'אנר. ואכן הספר מורכב מסיפורי הרפתקאות ריאליסטיים, שבהם בעלי החיים מייצגים ילדים בסביבתם הטבעית עם הגזמות קלות, כפי שאומר שומדי:

"נכון לפעמים אני קצת מגזים {...} אבל איזה ארנב אינו מגזים קצת פה ושם? איזה טעם יש לסיפורים אם לא מספרים קצת פחות וקצת יותר ממה שהיה באמת?"

עד כאן הגדיר יהונתן גפן את הז'אנר הכללי של הספר. הגדרה זו מספקת את התשובה לשאלה השכיחה - כל כך אצל ילדים, "האם זה היה באמת?" והיא גם מכילה בתוכה את הקריטריונים לבדיקת אמינותו של הסיפור והתאמתו לגיל, בהתייחס לז'אנר של סיפור "כאילו"¹⁴.

הבחירה בסיפורי אפיזודות מחיי היום-יום, "כאילו" ביער, אפשרה לגפן להתרחק ככל האפשר מסיפור הנושא מסר דידיקטי ישיר, כפי שהוא מעוצב בתבנית הסיפורית הקלאסית של בעיה ופתרונה.

בדומה לפו הדוב,¹⁵ הספר "יום אחד.. כך מתחילים כל הסיפורים שענת אוהבת במיוחד" עוסק בהגדרת מצבים אנושיים ובפילוסופיה הנגזרת מהם. בדרך אגב, בתוך השיחה הנרקמת בין הדמויות, אנו נחשפים לאמרות המייצגות חכמת חיים; למשל:

"לנאום - זה לדבר הרבה זמן על דבר אחד" (עמ' 20): מי שמדבר הרבה - אין זה סימן שהוא יודע הרבה" (עמ' 21): "מי שרוצה להספיק הכול - סופו שאינו מספיק כלום" (עמ' 27); "כאשר פיל רוקד צריכים להיזהר" (עמ' 34); מי שאינו מדבר אמת אינו מביט אל תוך העיניים" (עמ' 36) ועוד.

גפן מגדיר מחדש מושגים שגורים למשל 'מתפלל' אמר סבא אברם, 'זה כמו לבקש, לבקש ולהאמין שמה שאתה מבקש יתקיים'. "או: "אולי מה שלא יפה לדעתי - יפה בסיאם". (עמ' 36). ובעזרת החיות הוא מציף רגשות שבדרך כלל

אין מדברים עליהם; למשל: "אני שמח להגיד דברים שאחרים אינם יודעים אותם" (עמ' 37): "תמיד כשירוד גשם נדמה שזה בכוונה כדי להרטיב אותי" (עמ' 39).

כמו בשיריו של גפן גם כאן לא חסרים משפטים "כאילו" תמימים המקבלים משמעות שונה הנגזרת מהניסיון האישי: למשל: זה עצוב מאוד לראות נחש בוכה" או: "אחרי שתספר ותשתף אותנו בעצב שלך - יהיה לך הרבה יותר קל" בין האפיזודות מחיי היום יום שילב גפן גם משל אחד על האריה שרצה שיכבדו אותו ולכן לא היו לו חברים (עמ' 40). אך גם במשל זה, המשתלב כסיפור בתוך סיפור מסגרת, גפן אינו משנה את הקו המנחה של הימנעות מהטפה וממוסר השכל חד משמעי: זאת באמצעות הצגת כל נקודות המבט של האירוע, ובעיקר בהמרת ה"עימות" ב"ניסוי".

הסיפורים מסופרים בהומור, בשפה פשוטה ובפשטות חינוכית, אך לא מצאתי בשום מקראה אף סיפור מתוך הסיפורים החביבים שבספר. יתרה מזאת, גפן לא חזר עוד על כתיבה בז'אנר זה. זאת אולי משום שיצירת מופת כמו זו של "פו הדוב" מגמדת גם יצירות שהן יפות בפני עצמן אך אין להן ערך מוסף על זו שכבר נכתבה, ואולי זה משום שתיאור מצבים אמיתיים מחיי "ילדה בת חמש וחצי" (עמ' 31, 42), הנושאים תובנה פילוסופית הדורשת כושר הפשטה, מפילים את הסיפור בין הגילים, כפי שהדבר קרה גם ל"פו הדוב", שאומץ על ידי קהל בוגר יותר ובעיקר על ידי חוקרי הספרות.

מבחינה דיסקטית הייתי משלבת את הספר בכיתות גבוהות יותר, כבסיס למחקר על השפעות ספרותיות או כתרגיל על הנושא של שילוב חכמת חיים - המתגבשת במשפט אחד העומד בפני עצמו - בתוך דיאלוג רגיל¹⁶.

כאמור, גפן מצא את סגנונו המיוחד בשירה כמו בספר השירים שלו, והוא התמיד בו בכל ספריו. זאת, לדעתי, משום שסגנון זה אפשר לו לממש את ה"אני מאמין" המוקדם שלו, להימנע ממסר דיסקטי ומייפוי המציאות. לעומת זאת, במבנה הסיפורי, שבו בעיות באות על פתרון (לטוב או לרע), מימוש מטרה זו הוא משימה קשה, ואולי משום כך הוא מתמודד בכל פעם עם ז'אנר סיפורי אחר.

הערות

1. שירים שענת אוהבת במיוחד הוצאת דביר 1969.
2. "יום אחד... כך מתחילים כל הסיפורים שענת אוהבת במיוחד", דביר, תש"ל.
3. תבנית הקטלוג (או הרשימה) היא אוסף של פריטים המתלכדים בעזרת מכנה משותף.
4. אמנם העמדת משפטים חסרים זה לצד זה, כאילו יש לפנינו פסקה קוהרנטית, מאפיינת את דרך הדיבור של הילדים, אך הילד עושה זאת משום שהוא עדיין אינו לוקח בחשבון את הבנת הנמען.

5. רעיון זה גיבש יהונתן גפן מאוחר יותר, בשיר "איך שיר נולד?", **הכבש השישה עשר**, הוצאת נושי עמי' 4.
6. **שירים שענת אוהבת במיוחד** (עמ' 19).
7. בנושא זה אפשר למצוא מקבילה אצל שלונסקי: במקום שעומדים בעלי משובה, שם רק משורר ותינוק יעמדו. (עלילות מיקי מהו, ספריית פועלים, עמ' 27).
8. לדוגמא: ,, העולם הוא גדול/ יש בו הרבה ים והרבה חול (...). ורק המבוגרים אומרים/ שאמא יש רק אחת/ואבא יש אחד/ וענת אחת/ונמרוד אחד/ובית אחד/שאותבים במיוחד" עמ' 9. או: גדעון כעס מאוד על הסוס/ שהולך פתאום בלי לשאול אם הוא נחוץ./ אבל על נמרוד אמרו כולם/ שהוא סתם/ פרא אדם" (עמ' 22).
9. **שירים שענת אוהבת במיוחד**. "הילד נמרוד חולם חלומות" עמ' 34.
10. "הילדה הכי יפה בגן", **הכבש השישה עשר**, הוצאת נושי, 1983, עמ' 9.
11. א"א מילן, הוצאת מחברות לספרות, בשיתוף עם הוצאת א' לויך אפשטיין - מודן.
12. הפונקציה של כותב הסיפורים אינה מצויה ב"פר הדוב": שם מתנהל דיאלוג ישיר בין המספר לבין כריסטוף - שאותו מייצגת ענת - בפתחה ובסיום, ובין כריסטוף לפר הדוב בסיפורים. מבחינה זו מילן שומר על התבנית של סיפור בתוך סיפור, בעוד שאצל גפן הגבלות מטושטשים.
13. גם פר הדוב הוא דמות שאין לה זהות ודאית: "כששמעתי לראשונה את שמו, אמרתי כפי שגם אתם הייתם אומרים בוודאי: - ואני חשבתי שהוא ילד! - גם אני, אמר כריסטוף רובין./ - אם כן, הרי אינך לקרא לו ויני? חלא ויני הוא שם של ילדה! - כך איני קורא לו {...} / - שמו ויני פו. כלום אינך יודע מה פירוש פו? - כן, כמובן. עכשיו אני מבין, מיהרתי לומר, והריני מקווה, שגם אתם מבינים, שכן פירוש אחר לא תקבלו. "על נושא זה ראה גם: אלמוג גאולה, **הסיפור כמשחק**, מעגלי קריאה, אוניברסיטת חיפה המרכז לספרות ילדים, חוב' 8, דצמבר 1980, עמ' 123.
14. על נושא זה ראה ברוך אלמוג, **ז'אנרים בספרות ילדים**, מכון מופ"ת, 1996, עמ' 42.
15. יש בספר גם קונטציות ספרותיות אחרות, כמו "מנחל בית זנבות האבודים", המזכיר את המודעה "יפה מתקנים לבבות שבורים וזנבות מרוטים באחריות מלאה" בסיפורה של מרים ילן שטקליס, **המסע אל האי אולי** ("שיר הגדי", דביר), אך קונטציות אלה הן מקומיות, בעוד שהספר "פר הדוב" משמש השראה כוללת.
16. אפשר פשוט לעשות תחרות בין התלמידים - או בין קבוצות - מי ילקט מתוך הספר משפטים רבים יותר העומדים בפני עצמם כנושאי מסר ואשר יכולים להתכנס בספר שייקרא "חכמת חיים". אפשר גם להוסיף לתרגיל את הספר "חנסיך הקטן".

פרס ע"ש פניה ברגשטיין לספרות ילדים

פניה ברגשטיין *)

1950-1908

נולדה בפולין, עשתה שנים אחדות באוקראינה. בילתה שנים בהכשרה ב"החלוקין" ועלתה לארץ ב-1931. היתה חברת "גבת" מתה בדמי ימיה. קצרה היתה תקופת יצירתה של פניה ברגשטיין. (שירה הראשון לילדים, "ילדים קטנים בגבת", נתפרסם ב"דבר לילדים" ב-1932). אך בתקופה קצרה זאת הספיקה לעצב ספרות לילדים, אשר שיקפה את חיי הילדים הקטנים במשק קיבוצי, את בעיותיהם, תעלוליהם ושמחתם.

היש משהו מיוחד בילדי המשק? יש ויש. כל מה שמשותף לכלל הילדים אינו זר גם להם, אבל המיוחד להם - שייך להם בלבד ורק הם יראו את עצמם ביצירה זאת כאשר יקראו לפנייהם או כאשר יקראוה בעצמם.

בספר "בוא אלי פרפר נחמד", כונסו שירים שנושאים חיי הילד בקיבוץ, הפרח, הטרקטור, הווי חיהם של בעלי-חיים. בכל שיר רק בית אחד בן ארבע שורות. כל "שיר" עומד בפני עצמו, מלא. וכך גם ב"ניסע אל השדה", תמימות הילד בסביבתו הקרובה. הומור קל משוזר בטקסט. המשוררת נשאת בתחום עולמו המצומצם של הילד, אלא שלנו, המבוגרים, נראה הוא מצומצם. לילד עצמו הרי זה עולם ומלואו.

ב"עינים שמחות" 60 שירים ואין נושא חוזר על עצמו. השירים שבספר כתובים כולם באווירת רווחה, שמחה, נחת רוח וטוב-לב. הארמוניה שוררת כמעט בכל - בחי ובדומם. אשר מגישה להם פניה, תיאור של חיים כפי שהם נראים להם. הדומינאנטי בהם - ההארמוניה. כזאת היא המציאות של ילדי המשק, כפי שהיא משתקפת בעיניה, שאותה ראתה המשוררת-המחנכת, חברת הקיבוץ, תוך רוך ואהבה, אהבה למשפחה ובתוכה.

אבא מרים את הבת ב"חיבוק רחמים" "וכשאבא נשק לה, אוהב וסולח נשק לה גם הירח"

* קטעים מתולדות חייה של פניה ברגשטיין, פורסם בספרו של ג. ברגסון, "שלושה דורות בספרות הילדים העברית", יסוד, תשכ"ו.

ובסיפור "הבובה של תמר" משתקפת האהבה העזה של האם לבתה. כל רגשי האהבה של האם לבת מוצאות ביטויין בטיפול תמר בבובתה. אבל גם אהבת בת לאם. נעמי אוהבת את אמה אהבה ללא גבול. לא היא בלבד, כל הסובב אותה מגוייס על-ידיה להיות שותף לאהבתה זאת.

כשאמה נמה אחרי שובה מן העבודה - הכל עומדים על משמר השקט: החתול, הכלב, הכבשים ואפילו העצים נענים לצו "ונשתקו מיד וענף לא זז, ועלה לא רשרש, כי כל ביקשה נעמי".

היא אינה מתעלמת מקונפליקט, מן העובדה שיש במציאות גם דברים רעים. לדוגמה, אילנה, בסיפור בשם זה. אילנה היא ילדה שובבה. כשהיא רצה בחצר קמה ממש רוח-סערה. אבל היא סימפטית בשובבותה - ושובבות זאת מתמזגת בטבע כולו.

אילנה יודעת לרדוף אחרי כלבים, לקטוף זנב חתול, לאסוף ביצים מקני-ציפורים. אפיון זה שבתחילת הסיפור מקטין במקצת את החיבה אל השובבה הסימפטית, המשחקת בכוכבים, אלא הוא גם ממחיש שלא הכל שיא השלימות, יש מה לתקן, שהרי פניה היא סופרת-מחנכת. ואף כי הספרות הטובה היא ספרות לשמה - אין להתעלם מתפקידה החינוכי.

היש לה מטרות חינוכיות ברורות? - יש.

לאור שיריה וסיפוריה ודאי אפשר לגלותן: עבודה, אהבת החי, אהבת המשק ואהבת העם.

עבודה - "כל היום אמא עסוקה ועובדת"

"וגם אבא עובד כל היום מן הבוקר ועד הערב"

מלים פשוטות נאמרות כדבר המובן מאליו ומתקבל על הדעת, ללא צל של ספק והרהור. ככה זה במשק, אבל לא רק במשק, גם מחוצה לו, "ומני שחר בהיר ועד בוא החמה יעמול וייגע הנפח" (132). העבודה היא עיסוק מכובד. כל עבודה, כל מקצוע, אין מקצוע אחד מכובד ומענין יותר ממשנהו, ומי שעמל, כל היקום יבוא לעזרתו ו"שירים לו תנעים" הרוח.

אהבת החי - לא ייתכן אחרת. הילד אשר גדל במשק ונפגש עם בעלי-חיים על כל צעד ושעל, כיצד לא יאהבם? ואם עדיין אין בליבו חיבה זאת - מן הדין שנחנכו לכך. כיצד? על-ידי הבהרה וסיפור, כי בעל-החיים שווה לנו, כי גם לו שאיפות וחוויות ורציות. מנין לנו כל זאת? הבה נקרא את ה"מעשה בדג-הזהב ובציפור כנף"¹ וניווכח לדעת מה עזה שאיפתם לחיים טבעיים חופשיים. לכן שוחררו משבים.

(1) "חרוזים אדומים", הוצאת הקיבוץ המאוחד, תשט"ז, ציורים צילה בינדר.

או נקרא את הסיפור "ויהי ערב", נראה מה רבה החיבה של הילדה לאפרוחים וכוונותיה הטובות ביחס אליהם, ואם כי לא תמיד יש זהות בין המעשה והכוונה, הכוונה היא העיקר. לכן גם סולח לה אביה ואינו כועס על הבהלה שהפיצה בלול בלכתה אחרי האפרוחים.

הילד של פניה יודע לשתף את הזתול והציפור בחוויותיו ומדבר אתם בלשונו. זה לגמרי טבעי. המשק שוקק חיים של בעלי-חיים - "הכבשה שהמליטה", הרועה והחליל, העכבר והדבור המזיקים - כל אלה מהווי חייו של הילד בקיבוץ. הווי זה עשיר בחוויות וכי אפשר שלא לבטאן?

פניה נותנת דעתה להבדלים בין מציאות ודמיון בסיפור ברמזי הזהב של דני. בסיפור שני חלקים מבחינה מהותית. בחלק האחד סיפור ריאלי איך הביאו לבית-הילדים שעון-קוקיה. השמחה, הסקרנות, השאלות על הציפור המופיעה, השיחות בין הילדים, הדיאלוגים האופייניים להם, הריב הפורץ - כל אלה יוצרים תמונה ריאלית מחיי הילדים.

בחלק השני, המתאר כיצד נהפכה נירה לציפור קוקיה - עולם דמיוני השונה לחלוטין מחלקו הראשון. חלקו השני עומד איפוא מול הראשון כניגוד. זה מול זה עולם המציאות מול עולם הדמיון. ואכן, יכול להתעורר ספק אם מן התבונה לכרוך יחד, בסיפור אחד, שני חלקים כה שונים, כה מנוגדים, אולם ילד קטן אינו מבחין בין המציאות לבין הדמיון וממילא הוא מפליג על כנפי הדמיון כהמשך לסיפור המציאותי.

בטכניקה הידועה, חום גבוה וחלום, מועברת נירה לעולם שכולו פנטסיה וניתן פורקן מלא למאוייה ולשאיפותיה. דמיון זה, שהוא הכרחי לילדים, הוא מכשיר בידי הסופרת-המחנכת וסיפור דמיוני נקוט בידיה, בסיפורים: "רחלי", "מעשה בשתי ילדות ושכנה רעה", "האם הזקנה ובניה", "מברשת הפלא" יש עולם עשיר ויש בהם מגמה סוציאלית, ורוח אופטימית נושבת בהם, הכל נגמר בטוב - הטוב כדאי ומשתלם. פניה חוזרת לנקודת המוצא - להארמוניה. בסוף ימיה כתבה פניה ברגשטיין ספר מתקופת הגולה.

בסיפור "בני וגיטה" מחזירה הסופרת את עצמה ואותנו לתקופת "הילדות המזהרת", תקופה שעליה היא מדברת בחום ובהתרגשות:

"כל פעם שאמא היתה מזכירה את הבית (הבית כעיריה) היתה משחררת דמעה ליד השולחן והגדולים היו מסתכלים בילדים בעינים נוצצות ולחות" (עמ' 10).

הסיפור ריאליסטי. תוכנו מעניין גם ילדים שאינם יודעים הווי זה, בעלילה המתפתחת יש הפתעות מרובות המתקבלות על הדעת. ילדי הגולה חיים ככל

הילדים שבעולם. אבל יש בהם ייחוד יהודי. פניה חודרת יפה לעולמם. הנה ידוע שילד אוהב סודות. ומהו הסוד שלו? סוד, הם אומרים, אין מגלים. אסור לגלות סוד, רק לאחד מותר. כי מה טעם ב"סודיות" אם היא נשמרת רק לאדם עצמו. הוא היודע ואף אחר אינו יודע כי סוד כמוס עמו.

עולם זה של ילדות בגולה עשיר הוא, יש בו אהבה לזולת, יש סיפוק מן המעשה הטוב, הילד הוא בעל מצפון, המתעורר מאליו. הדוגמה של החיובי, ולא נזיפה בשלילי והוקעתו, מונחת ביסוד השקפתה החינוכית של פ. ברגשטיין.

"תיקון המעוות" נעשה על-ידי הילד עצמו אף-על-פי שהדבר כרוך במאמץ ובקורבן. זהו הצו החינוכי של הסופרת. נושא זה, שנפוץ בספרות-ילדים, בא לידי ביטוי נאה נוסף בסיפורה של פניה, אף כי אין כאן מקוריות ולענין זה נזדקקו הרבה סופרים. בעצם סיור המעשה ובסיטואציות בו חוזרת פניה על מוטיבים ידועים: "פריצה" למקום עזוב, לבית-חרושת (אצל ברש - טחנת-קמח) ה"טכניקה" של ה"פריצה" וביצוע הפעולה (אחד נכנס, שני שומר בחוץ), בכך אין חדש. נימה מודגשת היא השאיפה לגלות "אוצרות" בלתי-ידועים, השאיפה של הילדים "לגלות" את הבלתי ידוע, המשיכה לצאת מן השיגרה והחיפוש אחרי ה"חדש" - הם מהנושאים המרכזיים בתיאורי ילדי הגולה. פניה יודעת לתאר היטב, ובצורה משכנעת, את השאיפה הזאת, את הרקע שהביא ל"פריצת החומות" ואת ה"גיבורים" ה"פורצים": "בדידותם ודמיונם הער הם אשר עוררום למעשים נועזים והרפתקאות מוזרות"

לא נוכל לקבוע אם בכוונה או שלא בכוונה נכתבה יצירתה של פניה, כאילו מלכתחילה לילדים עולים.

השוואה באירופה והעליה ההמונית של שארית-הפליטה החזירו רבים מבני היישוב אל העבר הקרוב, אשר אותו שללו אך שנים ספורות לפני כן. גם פניה ריכזה את כשרונה סביב נושאים ארצישראליים או הנושאים הארצישראליים כבשו אותה.

בספר "בני וגיטה" חוזרת פניה לתקופת העבר בגולה והיא מתארת אותה באור חיובי וחוץ רב נסוך עליה. יש לעובדה זאת ערך חינוכי-לאומי, מבחינת השינוי בגישה, ויש ערך לספר שהוא ספר טוב לילד.

אופן הרצאת הדברים של פניה והאוצר הלשוני כה פשוטים, עד כי לא פעם נדמה לך שכך יצאו מפי הילדים עצמם. אפשר לראות בכך את חולשתה של הסופרת, אבל למעשה זוהי גם גדולתה. פשטות הלשון, פשטות הגישה לנושאים ופשטות הצורה שבה הוגשו - אלה שהביאו להכללת פניה ברגשטיין בין טובי סופרינו לילדים.

הפרס הוענק השנה לסופרת שלומית כהן-אסיף

לספרה: שירים "מאחורי וילון האפרסקים".

הפרס מוענק זו השנה השניה ע"י הוצאת הקיבוץ המאוחד וספרית-פועלים. בטקס שהתקיים במרכז ימימה לספרות ילדים במכללת בית ברל, נכחו סופרים, אנשי חינוך וסטודנטים.

את הטקס לוותה בגיטרה הזמרת-מלחינה גליה שגיא, שהלחינה לכבוד האירוע את "שיר ידעתי" של פניה, ואת "אפילו הרוח" של כהן-אסיף.

את ברכת הוצאת הקיבוץ המאוחד וספרית פועלים הביא המנ"כל הפרופ' עוזי שביט. בדבריו עמד על החוט המקשר בין שירת פניה לשירתה של הזוכה.

את דבר חבר השופטים הביאה חנה לבנת, ראש מרכז ימימה לספרות ילדים.

להלן הבאנו קטעים מן הנמוקים לסופרת שלומית כהן-אסיף:

ועדת השופטים לפרס פניה ברגשטיין לספרות ילדים החליטה פה אחד להעניק את הפרס לשלומית כהן-אסיף. שירה נמצאו ראויים בראש ובראשונה כטקסטים שיש בהם אתגר וגירוי אינטלקטואליים והם מעוררים מחשבה, רגש וחושים.

שירה נטולי קלישאות וסכימות שבלוניות. האמצעים האמנותיים שבהם משמשים לבניית עולם שלם של משמעויות ושל דימויים.

כהן-אסיף מפתיעה בהרכבים, בתבניות ובתכנים לא צפויים ומפקיעה אותם מן הקריאה האוטומטית, המובנת מאליה. היא גורמת לקורא לעצור ולחשוב, להרגיש ולחוש מחדש; יוצרת דינמיות, לפעמים בתוך חזות סטאטית של אמצעים אמנותיים, וכך מפיקה מתח ועניין.

התימות המרכזיות אינן מובנות מאליהן, ולפיכך תובעות מן הקורא מאמץ ומושכות אותו לקרוא שוב ושוב.

אף פעם

רק אני
לא הייתי אף פעם גיבור
גם שודד ים לא הייתי
ועל סוס לא ידעתי לדהור

רק אני
לא הייתי אף פעם שוטר
עם מדים וכומתה.
לא הייתי מפקד
ולא נתתי פקודה.
לא החזקתי רובה ביד
לא הפחדתי אף אחד.

אף פעם
לא הייתי המנצח,
תמיד הייתי הילד
שבורח.

שיריה של כהן-אסיף טעוני משמעות. המשקל, המקצב והחריזה בהם קולחים, טבעיים ושוטפים, ולעתים הם מדגישים משמעות או אף יוצרים משמעות נוספת לטקסט.

היא מציגה בשיריה זוויות ראייה לא שגרתיות ורעננות, תוך שהיא שוזרת בחלקם הומור וביקורת כלפי תופעות תרבותיות.

דאי צוחק

צחקתי מול הראי
צחקתי הרבה, כמה שאני יכול
ראיתי שגם הראי צוחק
אבל זהו צחוק בלי קול

ואתמול כשבכיתי
נגעתי לראי: באף, בלחי, בעיניים.
הדמעות של הראי יבשות
לא נרטבו לי הידיים.

שפת השירים לעתים פשוטה, ולעתים פיוטית, ובה נימה של תמימות, שיש בכוחה לאחד עולמות שונים: צלילים, ניחוחות, טעמים, חפצים, בני אדם ובעלי חיים.

ברחובות השמש

יצאנו החוצה לראות את השמש,
כי לא הספיק לנו החלון.
נוכחנו שלום לשמש
על הראש כובע, ביד בלון.

ברחובות השמש
האור מצלצל.
ברחובות השמש
יש גם פסים של צל.

השמש צוחקת בצהוב-כתום
בצהרים הצחוק שלה גדול.
השמש מחליפה צבעים
בערב דוהה בין אדום לסגול.

יצאנו החוצה לראות את השמים
כי החלון בבית היה קטן.
טיילנו בין צבעי השמש
ולא ידענו לאן

על קובץ שירים זה, הפותח חלון בפני קוראים צעירים ומאפשרת להם להתפתח
כבני אדם עצמאיים, רגישים, חושבים וביקורתיים, אנו מעניקים לשלומית כהן
אסיף את פרס פניה ברגשטיין.

על החתום

יונה ספר

עדנה קרמר

חנה לבנת

הזוכה כהן-אסיף הודתה בדבריה בעיקר לעורכות מדור ספרות הילדים בהוצאות הספרים: **ליונה טפר, לעדנה קרמר ולמירה מאיר**.
"לאורך השנים הן נותנות לי את מלוא החרות ואת רשת ההגנה. מה שלמדתי מהן - זהו נכס, שהפך לגנים ספרותיים שלי."
הזוכה הוסיפה והודתה **למירה מאיר**: "הראשונה שפתחה לי את שער המו"לות כשהדלתות היו נעולות."

כהן-אסיף גם ידעה להודות לחלומות שבאים להתארח אצלה והופכים את אט לשירים ולסיפורים, וספרה: "אני מתגעגעת לילדה שהייתי פעם. וכל שנה זה נעשה קשה יותר. הילדה שלומית לפעמים מושכת אותי בשרוול. לפעמים יושבת לי על הכתפיים, בשתי ידיה עוצמת לי את העיניים ומובילה אותי. לא אחת נדמה לי שאני כותבת לה את השירים. ואולי ההיפך - היא כותבת לי. ואולי אולי אנחנו כותבות ביחד..."

הזוכה שזרה בדבריה שירים מתוך הקובץ החדש, ביניהם השיר

תותים

אהבתי את רות
ואהבתי לזלול איתה תותים,
תות אחר תות בקערה גדולה,
עכשו אני לא אוהב את רות
ואני לא אוהב תותים בגללה.

מי יציל את בטן?

כתבה יונה ספר, הוצאת הקיבוץ המאוחד, מנוקד.

סנאים כילדים / שלומית רוזינר

תמיד אחרי ההתעמלות, כשאני הולכת אל הקפטריה ויוצאת לשבת עם זוג חבריי הישראליים ומורתנו האמריקאית ברחבה הפתוחה של הבניין כדי לשתות קפה עם עוגה ולפטפט, אני שמחה לראות ש"החבר שלי" מחכה לי ליד שולחן האבן או מתחת לאחד העצים. אין הוא מצטרף לשולחנו, אבל הוא נכון לקבל פירורים שאני זורקת לעברו בלב חפץ. "מה את עושה?" גוערת בי המורה האמריקאית, "את לא יודעת שמסוכן להאכיל את היצורים האלה? הלא הם נושאי מחלות! הסתכלי בו" היא מוסיפה, הלא בסך הכול זו רק חולדה מכוערת עם זנב יפה". וכמו לאות מחאה, או להפגנת ייחודו, מניף הסנאי "שלי" את זנבו החום, המנוקד באפור, מעל לגבו, וכל גופו הקט נסתר מתחת למניפת השיער היפהפייה. איך אפשר שלא לאהוב את היצור הזה ולרצות בטובתו? אמנם יש חוק הקובע שאין להאכיל את חיות הבר, פן תיהפכנה ל"פושטייד" החיים מנדבות ולא בדרך שהטבע יצר עבורם. אך, וכי סנאי המתרוצץ ברחבת רוקסברי פארק שבתוככי בברלי הילס לחיית-בר ייחשב?! אני אוהבת את כל הסנאים. ואף שהם מצויים ונפוצים, אני שמחה לקראת כל אחד מהם, אם בטיול אל חיק הטבע ואם כשהם רצים על חוטי החשמל או מטפסים על העצים בפארק העירוני.

גם יונה ספר, סופרת ילדים אהובה ופורייה, אוהבת סנאים, ואהבה זו באה לביטוי בספרה החדש, "מי יציל את בטן?" (הוצאת הקיבוץ המאוחד, 2003). זהו סיפור על משפחת סנאים: אימא, שתפקידה בסיפור שולי ביותר, וארבעה צעירים, שלושה בנים ובת. הסנאים חיים ביער, בנקרה שבעץ, מלקטים ואוכלים אצטרובלים, בלוטים ואגוזים, מתרוצצים ומשתובבים בין ענפי העצים, כביכול סנאים לכל דבר. אך למרות מקום החיות ואפיוני התנהגות וביולוגיה, אין אלה סנאים, אלא ילדים. אמנם בתיאור צורתם, מזונם והתנהגותם הם סנאים, אך במשחקים ובמריבות שלהם, בתחרויות שביניהם, בשיחות בחיי המשפחה - ביחסי-האחים והתנהגות האם ואפילו באפיון האישי של כל אחד מהם, הם ילדים ולא בעלי-חיים. אפשר לומר שכל הספר הוא סיפור על ילדים שחלק מהם מתפקדים כסנאים.

הספר נפתח בהיכרות עם חבורת הסנאים הצעירים שסיפורם משתלב בהמשך עם הסיפור על הילדה יולי שמגיעה ליער, לשמורה, בקרוון, במסגרת טיול עם הוריה. מניסיוני אני יודעת שהמפגש הראשון עם סנאים בטבע, במיוחד לישראלים שאינם מכירים סנאים בסביבתם הטבעית, מעורר התלהבות וחמימות בלב. ילדה אוהבת בעלי-חיים תרצה בוודאי להתקרב לחיות אלה, ללטף אותם, להתחבר אתם. בספר "מי יציל את בטן" הופכת יונה ספר תשוקה זו למציאות. הספר נפתח בפרקים שכל אחד מהם הוא סיפור בפני עצמו: בראשון תחרות בין האחים "מי הטוב ביותר?" ובשני "מי גירש את הדוב?". כאמור אלה הם פרקי ההיכרות עם חבורת הסנאים. אחר כך נכנסת לסיפור הילדה יולי, ובאמצעות הקשר שנוצר בינה לבין הסנאית הקטנה, בטן, הסיפור הופך לסיפור שיש בו התפתחות והשתלשלות של דברים, אירועים, הרפתקאות ומתח, מעשי גבורה, יחסי ידידות ומרקם של קשר משפחתי וגם טיול בשמורת-טבע נפלאה.

הדברים מתגלגלים באופן שהאחים מתנסים במשחקי מגלשה מגג הקרוון למטה, בטעימה מן התקרובת המונחת על השולחן בתוך הקרוון ובמהפכה ובנזקים שהם גורמים למקום. אבל רק בטן הקטנה היא שיוצרת קשר חברי עם יולי, הילדה, והיא שמצטרפת אל המשפחה במסעה אל ההרים המושלגים ואל המפלים הגדולים אשר שמעה עליהם מפי אמה והשתוקקה להגיע אליהם ולראותם. אבל בינתיים הבנים, שאינם יודעים שאחותם יצאה למסע מרצון, מפרשים את היעלמותה המסתורית כחטיפה ויוצאים להציל אותה מיד חוטפיה.

בסיפור מסעם משולב מפגש עם סנאי קשיש המגייס סנאים נוספים לעזור בחיפוש, וכן המפגש של יולי עם גיל, ילד ג'ינג'י בן גילה, "שמדבר בלי לעשות הפסקות בין המילים". גיל מזמין את יולי אל האוהל שלו, ויולי משתפת אותו בסודה: הסנאית הקטנה הנסתרת בתרמילה. המתח מגיע לשיאו כאשר האחים, שאף הם מצליחים להגיע אל המפלים הגדולים, נתלים בסכנת נפשות מעל למים, עוזרים זה לזה, מצילים זה את זה וגם את אחותם, ולאחד מהם אף נתלש זנבו במהלך מבצע-ההצלה. וכאן מן הראוי להעיר שסנאים אינם נתלים בזנבם על ענפים כקופים. כדאי היה, לדעתי, לדייק בפרטים...

אך סוף טוב - הכול טוב! לאחר מתח ומהומה גדולה הסיפור מסתיים בתצלום משותף של סנאים וילדים, בפרדה ובשיבת הסנאים הביתה, אל אמם הדואגת. "איזה משפחה מלוכדת", מציינים הסנאים-השכנים בסוף הסיפור, "הייתי רוצה שתהיה לי משפחה כזאת בד-יוק!" מלבד סיפור הרפתקאות ומתח, שובבות ועלילות-גבורה הספר הזה גם מאיר יחסי-משפחה הרמוניים, הן אצל בני האדם המככבים בו והן אצל הסנאים.

ספר חדש על ספרות ילדים

מנחם רגב - תחושתו של אדם הפתגב אל ילדותו
אסופת מאמרים על ספרות ילדים ונוער, הוצאת כרמל, ירושלים, 2002, 539 עמ'.

ספרו של חוקר ספרות הילדים מנחם רגב הוא אסופה של מאמרים שהתפרסמו בכתבי-עת שונים (ביניהם גם ב-"ספרות ילדים ונוער") בנושאים שונים ומגוונים. כינוסם בספר מאפשר לקוראים המעוניינים, שלא תמיד מכירים את כתבי-העת השונים, לבחור מאמר בנושא שמעסיק אותם. ב"פתח דבר" המחבר אומר: "ספר ילדים חייב שיהיה בעל ערך אמנותי. מכל מה שהובא לעיל עולה אולי המסקנה שאין לדבר על 'ספרות ילדים' כתחום נפרד, אלא כתופעה תרבותית רחבה שהיא חלק מן הספרות והאמנות בכלל." הקובץ כולל כ-50 מאמרים המופיעים במדורים השונים.

ברשימה קצרה זו לא נוכל אלא להצביע על מבחר מתוך המדורים. נקודות מוצא שונות: בין מציאות לדמיון, ספרות ילדים וספרות זיכרונות, כפילות וכפיל בגלגוליהם השונים. ספרות ילדים וחברה: פרסומת, אידואולוגיה וחינוך; חגים פושטים צורה ולובשים צורה; חנוכה - אשנב לערכים ציוניים וחברתיים.

המערכת

הערה של חפי

כתב יצחק נוי, עמיתי (חסרה שנת הוצאה), 189 עמ'.

במרכזו של סיפור זה נמצאת משפחה של מושבניקים החיה אי שם באזור השרון. המספר מכתיר אותם כמשפחה של בלופרים-גוזמאים, המשלבים, כצורך קיומי, שקרים והגזמות בסיטואציות שונות של חיייהם, דומה שגם אצל הסופר זה צורך קיומי להגזים בסיפור מסכתות שלמות על גוזמאותיה של משפחה זו. כי הוא מקדיש לכך פרטים ופרטי פרטים. כמו הנטייה לגוזמאות קבועה בגנים ועוברת מדור לדור, הכנסת התורכים, ביאליק והרצל למסכת הבלופים ועוד. הסיפור מסופר על ידי נח, אביו ג'קי, כמושבניק מודרני שחקלאות כבר לא משתלמת לו, בקצה המושב הוא נטע פרדס זיתים גדול, שמנקודת מבט חקלאית בלתי משתלם לגמרי, הוא עשה זאת לא כדי לראות בו כענף חקלאי מפרנס אלא כפרדס שיכניס הרבה כספי פיצויים לכשייעקר. והוא ייעקר כשיבנו כביש שיעבור בו. בינתיים, לצורך פרנסה, האב, החקלאי המודרני מן המושב, מחזיק בתל-אביב חנות ירקות-בוטיק הבריאות-שם נמכרים ירקות כאילו אורגניים, זאת

הדרך בה "נאלצים" המושבניקים המודרניים כדי להתפרנס. המושג "מודרניים" משמש כאן כינוי למושבניקים המתפרנסים מכל דבר ורק לא מחקלאות. עכשיו בפני משפחת הבלופרים הזאת, ובעיקר נח, הבן המספר, עומדת בעיה קרדינלית: איך לתרץ בפני כולם, ובפרט בפני החברים שלו, את מטע הזיתים הבלתי חקלאי המשונה הזה. במקרה צוות טלויזיה מזדמן למקום לצלם עץ עתיק יומין, כולם בהנחית משפחת הבלופרים מאמינים שמטע הזיתים הוא האובייקט הנדיר של הצילום.

עוד אירוע נדיר קורה: צח פדרמן, השכן הרמאי (באמת) שבא זה מקרוב, מנצל את סיפור מטע הזיתים עם פוטנציאל הפיצויים שלו, לטובתו גם הוא נוטע פרדס זיתים למטרה זו, כשחלק מעלות השתילים הוא "מפיל" על ג'ק, אבי המספר. הוא גם מתחמן את אלה במע"צ הקובעים את מיקום הכביש שיסיטו את התוואי לטובתו, בינתיים מתחולל מהפך באישיותו "הבלופרית-רמאית" של האב: הוא מתמסר לטיפול וטיפול הפרדס לא כבעל פוטנציאל פיצויים אלא כענף חקלאי שיש לתת את כל הנשמה להצלחתו. מהפך זה הוא בסיס ועיקר העלילה, שהמספר מגיע אליה אחרי השתהות קצת מוגזמת בסיפורי בלופים, גוזמאות, תחמונים ושקרים למיניהם. וכדי שההפואנטה תהיה מושלמת, עוד מהפך קטן גדול: התמסרותו ההכנה, החיובית והחקלאית של האב עומדת במבחן ומתמידה גם כאשר צוות הקובעים במע"צ חוזר ומסמן את החלקה שלנו כתוואי בו יעבור הכביש, והפיצויים חזרו להיות רלבנטיים. הספר מיועד לכיתות הגבוהות בחט"ב.

האיש שעבר דרך קירות

כתב יעקב בוצין, ידיעות אחרונות ספרי חמד, 2003, פרוזה עשרה, 147 עמ'.

זה סיפורו של יוני, נער בן 12 שגר יחד עם משפחתו בבית משותף לא רחוק מהירקון. בבית זה גרו ארבע משפחות שראשיהן וילדיהן ימלאו אף הם חלק בסיפור. ליוני כשרון בציור בו השתמש לצייר בוואריאציות רבות את דמותו של הזמר אלביס פרסלי. פרסלי הוא התחביב העיקרי של יוני: הוא אוהב לצייר אותו, לחשוב ולחלום עליו ולדמיין כל מיני דמיונות מסביב לדמותו.

המגורים ליד הירקון מספקים ליוני הזדמנות למצוא לו מקום מחבוא ופינת סתר סודית בין קני הסוף. פינות סתר ומקומות התבודדות סודיים הוא עיסוק נפוץ ואף נחוץ אצל ילדים רבים בגיל זה. יוני מגלה מחילה נסתרת, בעצם מערכת מחילות שהיו פעם סליק של נשק מימי טרום מדינה. לפינת סתר זו תתלווה אליו

תרצה, אחת התאומות בבניין המגורים, שבה הוא מתאהב. בהתלוותה של תרצה אליו יוני רואה חוויה חשובה הגורמת לו התרגשות גדולה, בכלל מושכים את יוני כל מיני מעשי קסם ואירועים דמיוניים יותר או דמיוניים פחות, כמו השכן לוי העובר דרך קירות, או סימנים מסתוריים בקרקעית בריכת המים או מפה מסתורית בראי של מכסה הבריכה. חלק מכל אלו גורמים לו לפחדים וסיוטי לילה.

יוני זקוק לחבר מבוגר שיסביר לו כל מיני ענייני מסתורין ושאלות לא פתורות ובכך ירגיע חלק מהמתחים בהם שמצוי. חבר כזה הוא עמוס הטייס, בנם היחיד של השכנים מהבניין. עמוס אוהב לבנות עפיפונים וכמובן גם להעיף אותם. פעם הוא לקח את יוני להעיף עפיפון ולשוט בסירה של מימי הירקון, בשיא הסיפור יפול עמוס עם מטוסו במלחמת סיני ויגרום ליוני תחושה עמוקה של אובדן וכאב.

הספר קריא וגם מותח לפעמים ובני העשרה בכיתות חטיבת הביניים ימצאו בו ענין.

גלית שולחת מכתבים

כתבה סמדר שיר, ידיעות אחרונות, ספרי חמד, 2002, 141 עמ', מנוקד.

מי שמע ומי ראה מכתב לעציץ. לברז של הדמעות, לטלפון אדום, למטרייה, לנרות חנוכה, לכבל ולציון "טוב מאוד" הייתכן? האם זה ההגיוני? מי כותב ולמה כותבים מכתבים כאלה? נו, טוב אפשר להבין, אפשר להסביר.

כל זמן שאנו חווים חוויות, מהן נעימות, מהן פחות נעימות, ויש לנו מה להגיד על כל חוויה. לפעמים אנו גם רוצים ואפילו חייבים וצריכים להתבטא לגביהן. גלי, למשל, נמצאת במעמד לא נעים: תלמיד מכיתה מציק או מעליב אותה מובן שהיא רוצה להראות במיטבה ולא כאחת שמזילה דמעות, אך מה לעשות? ברז הדמעות יש לו רצון משלו והוא כמעט הביא אותה במבוכה. לכן היא כותבת לו מכתב שבו היא מביעה את כעסה עליו או תודתה על כך שהוא מתאפק ולא הזיל את דמעותיה. במילים אחרות גלי (או כל אחד אחר כמו הקורא) עוברת ניסיון מרגש, והיא חשה שהיא חייבת לתת ביטוי לניסיון זה שהיא עברה, והמכתב הוא ביטוי לכך.

למי שחסר דמיון קשה "לעכל" מכתבים כאלה, אבל למי שיש לו דמיון יוכל להיות שותף לכותבת ולראות את המכתבים כמרתקים, מעניינים ומסקרנים: מכתב למוכרת הבגדים בחנות ינזוף בה על חנפנותה ועל שקריה לילדה הקונה.

נרות חנוכה ישמעו על תלונת גלי על כך שאי אפשר מדי שנה לכתוב חיבור על "מה ספרו לי נרות חנוכה", ולמורה הכי קשוחה היא תכתוב מכתב תודה על הפרחים ששלחה לילדה עם חום "שאוּלי העמידה פני חולה".
על יתר המכתבים לא נספר לכם. קראו בעצמכם, והנאתכם מובטחת.
לתלמידי כיתות בינוניות וחטיבת הביניים.
מ"ל

שי"ן

כתבה פילים ריינולד ניילור, (תרגם אמנון כץ), ידיעות אחרונות-ספרי חמד, 2003, פרוזה עשרה, 132 עמ', לא מנוקד.

זה סיפור מרתק על כלב; בעצם לא סתם על כלב אלא על אהבת ילד לבלב, אהבה ללא גבול. ילדים אוהבים כלבים ומעדיפים אותם כחיות מחמד על פני בעלי חיים אחרים, אבל כאן מסופר על סיטואציה מיוחדת: הצמדות לכלב ציד שזכה להתעללות חריפה מצד בעליו החוקים.

העלילה מתרחשת בעיירה קטנה, פרנדלי (באנגלית ידידותי, רמז להיות הכלב ידיד לאדם?) במערב וירג'יניה, מרטי הוא ילד בן 11. באחד מטיוליו באזור הוא מחפש מטרות נוחות לרובה הטוטו שלו. אבל במקום מטרות הוא נתקל ביצור מעורר רחמים, כלומר בכלב מסכן שזנבו בין רגליו, כולו פוחד וממאן להתקרב אל הילד, המנסה למשוך את תשומת לבו בכל מיני פיתויים.

כשבמקרה מרטי מנסה הוא מגלה ששריקה פועלת כבמטה קסם. הכלב מתקרב מלקק את היד המושטת ומתחיל לשתף פעולה. וכאן גם מתחילות הצרות והעלילה של הספר: הכלב אובד צריך להחזיר לבעליו. מאחר שהוא כלב ציד מנחשים את זהות בעליו שהתעסק בציד וכלבי ציד. הבעלים הוא ג'אד טראוורס, השכן שכולם אוהבים לשנוא הכול כבר יודעים שהוא מתעלל בכלביו ומכה אותם באכזריות, אז איך אפשר אפילו לחשוב על החזרת הכלב? הרי הוא ברח בשל ההתעללות! הסיפור נמשך בתאור ניסיונותיו של מרטי להחזיק בכלב ולא להחזירו. והוא מגיע לשיאו כשמזדמנת סיטואציה שבה מתגלה ג'אד למרטי בעת עבירה על חוקי הצייד. עובדה זו תשמש תירוץ לתפנית בעלילה ובאירועים שסופם "הפי אנד" וכשהכלב נשאר אצל מרטי.

מאחר שזה סיפור על ילד בן 11, ילדים מגיל זה ומעלה יקראו אותו בעניין רב.

משה לימור

זוהי אגדה דמיונית, מורכבת ומתוחכמת לבוגרים ולמתבגרים. לפנינו סיפור על מלך ועל מלכה של ארץ זעירה, כמו כפר חקלאי, אי שם בחוף פורטוגל. המלך והמלכה מתכננים ביקור בישראל. ביקור כזה דיו להדליק את סקרנותו העיתונאית של ישראלי הנמצא בהודו ולספק לו ריגוש נדיר וסיבה מספקת לנטוש את הודו, ארץ מושכת אופנתית לישראלים. העיתונאי-המחבר מתלווה לזוג המלכותי ושומע מפי המלך סיפורים שלא ייאמנו על הממלכה הפלאית באדולינה, ממלכה המתנהלת בלי חוקים, בלי פוליטיקה, בלי נישואים ובלי מלחמות. כל תושב יכול להיות המלך הבא של הארץ, והאמונה השולטת בה היא שהאנשים יכולים לחיות או בתור מלכים או בתור קורבנות, ושעדיף להיות בריא ושמח מאשר חולה ואומלל. יש לאמונה זו אפילו מעין סיסמה: "מי שלא מאמין בצרות-הצרות מאבדות בו עניין." ישראל, לדעתו, מלאה קורבנות, ומעטים בה המלכים. יש בה קורבנות של שואה, של פוגרומים, של אנטישמיות. ומהצד הפלסטיני: קרבנות של דיכוי של רדיפה, של גזענות. מטרת הביקור בישראל היא להזכיר לאנשיה את הזכות ואת החובה לחיות כמו מלכים. המלך גם מספר לידידו הישראלי על ציד דרקונים, על מלחמות, על אהבה שיש בה רכושנות ועל מנהגים משונים כמו אכילה בידיים ועוד.

המלך אינו מאמין בפוליטיקה ובפוליטיקאים. במקומם יש חמישה מיליארדים של אנשים, מאה מיליארדים של חרקים ומאות מיליארדים של צמחים. הם ולא הפוליטיקאים כמו נתניהו, קלינטון וילצין מנהלים את העולם. גם בארצו אין הוא מנהל את העיניינים, וגם אסור לו לעבוד. המלך עושה רק מה שהוא רוצה לעשות, וזו המשמעות של להיות מלך.

הספר, כאמור, מתוחכם מאוד, ואף שהוא מסופר כאגדה, הוא מיועד לנערים נבונים ולבוגרים ברוחם.

משה לימור

רצייתי לעוף כמו פרפר, סיפורה של חנה גפרית

כתבה נעמי מורגנשטרן, איורים אביחי כהן, הוצאה יד ושם.

תומי

כתב וצייר בדוייד פריטה, יצא לאור בסיוע קרן פריטה
(מארז של שני ספרים וחוברות הנחיה למורים)

שני הספרים עוסקים בנושא השואה, נושא שעד היום אנחנו מתלבטים כיצד ללמדו את הדורות הבאים. בשניהם יש סיפור אישי. בשניהם הילדים יודעים שגיבור או גיבורת הסיפור ניצלו והם חיים אתנו.

בספר הראשון "רצייתי לעוף כמו פרפר", מספרת לנו הילדה, גיבורת הסיפור, על מה שאירע לה מאז שהייתה ילדה מאושרת בעיירה הקטנה בפולין ועד עלייתה ארצה. היא מספרת על החיים בגטו ועל שילוח היהודים, ובהם כל משפחתה המורחבת, למחנות ההשמדה. היא והוריה נשארו בעיירה בזכות אמה התופרת, שהגרמנים נזקקו לשירותיה. לאחר מכן התחבאו ההורים והבת אצל משפחה פולנית. שכנתם הפולנייה מהעיירה הצליחה להוציא את האם ואת הבת ממקום המחבוא ולהעבירן לבית אחותה בוורשה. האב, שרצה להצטרף לפרטיזנים, נהרג. שנתיים התחבאו האם והבת בבית מציליהן, עד לסיום המלחמה. לאחר תלאות נוספות הן הגיעו לישראל. האנשים שהחביאו אותן הוכרו כ"חסידי אומות העולם". זהו ספר קצר (בן 35 עמ'), מנוקד ושזור בתמונות של גיבורי הסיפור ובאיורים צבעוניים המשקפים את התקופה אבל מוסיפים גם הרבה נקודות אור, ולכן הוא מתאים ביותר לתלמידי הכיתות הצעירות.

הסיפור פשוט. הוא מתאר את הקשיים ואת האבדן מצד אחד, אבל גם את האנשים המעטים הטובים שבזכותם ניצלו האם והבת, מצד שני. יש פה אירועים יום-יומיים של החיים בצד הפחד, המעוררים הרבה אפשרויות לשיחה בכיתה. הספר מלווה בחוברת הנחיות למורה שכתבו נעמי מורגנשטרן וכרמית שגיא. הכותבות מאירות למורים דרכי עבודה בכל פרק ופרק בספר (כל פרק מסומן בצבע שונה).

בחוברת הכותבות מדגישות היבטים שונים של הסיפור, ומעלות רעיונות רבים לשיחות ועבודות בכיתה.

הספר יכול להתאים לכיתות א'ד'. בכל כיתה תדגיש המורה היבטים אחרים. **הספר השני**, תומי, הוא אלבום ציורים נפלא שצייר האב הצייר לבנו בן השלוש בגטו טרזין. הציורים מראים לנו את תומי הקטן כמו שהוא באמת וכמו שההורים היו רוצים לראות: מקבל עוגת יום הולדת, מכיר את בעלי חיים והצמחים שמחוץ לגטו, ונהנה ממאכלים ומכל טוב שאפשר היה ליהנות, לולא היו במקום שהיו.

האב הוא אחד מקבוצת הציירים שנאלצו לעבוד למען הגרמני. אסרו עליהם לצייר ציורים פרטיים, והאלבום צויר בחשאי. הציירים נשלחו למחנה השמדה לאחר שהתברר שהצליחו להבריח ל"צלב האדום" ציורים המתארים את מה שקורה באמת ב"גטו לדוגמה".

האב לא חזר משם, והאם נפטרה ממחלה, ותומי הקטן גדל אצל זוג חברים שהצליח להינצל ולהגיע לארץ.

חבר של ההורים גם הוא צייר, נסע לאחר המלחמה לטריזין וחיפש במחבואים שהכינו הציירים את הציורים שהטמינו, ומצא גם את האלבום המקסים הזה. מתחת לכל ציור מופיעה כתובית הסבר. הספר מלווה בחוברת הדרכה לגננת ולמורות בכיתות א'-ג' שכתבה נעמי מורגנשטרן. כמו כן נוספו לחוברת ציורי הספר על גלויות, כדי שאפשר יהיה לעבוד עליהן באופן קבוצתי או יחידי. בחוברת יש הסבר והדרכה לכל תמונה ותמונה.

זהו ספר המעורר מחשבות רבות על מה שקרה. אפשר כמובן להזדהות עם תומי הילד המתוק המופיע בציורים ועם כל מה שנגזל ממנו.

אינני משוכנעת שהספר מתאים לילדי הגן וכיתות א'-ב', אבל הוא בהחלט ספר שכדאי לעבוד עליו בכיתות הגבוהות יותר.

יעל ישועה

הרבעון **ספרות ילדים ונוער** מופיע זו השנה ה-30.

כתב העת של **ספרות ילדים ונוער** מתמודד ללא רתיעה עם חשיפת הספרות הטובה כגורם מחנך לחיים של ערך, של שאר רוח ושל נשמה יתירה (אהרן ידלין).

עשרים שנות פעילות רצופות במסגרת הרבעון מצביעות על העובדה שהמאמץ לטפח ספרות ילדים ונוער נהפך לדבר מה "שיגרת" (במובן החיובי של המילה) וכחלק קבע בנוף החינוכי שלנו (פרופ' ד. גורדון). תרומת החוברות לפיתוח ועידוד הקריאה החופשית בקרב התלמידים - לא תסולא בפז (ד"ר שמשון שושני).

אל: מנהלת ספרות ילדים ונוער

אני מבקש/ת להיות מנוי/ה על ספרות ילדים ונוער לשנת תשס"ד.
מצורף שיק על סך 50 ש"ח, לפקודת "קרן ספריות לילדי ישראל".

בברכה

השם: _____ הכתובת: _____

ילדת הגבעות,

כתבו אלואיז מקגרו, תרגום מאנגלית נורית גולן, ציור עטיפה אלונה פרנקל, הוצאת זמורה ביתן (מרגנית) 2001, 288 עמ'.
לכיתות ז'ח' ומעלה.

הילד השונה והאחר וגורלו בחברה מעוצב בספר שדמיון ומציאות משמשים בו בערבוביה.

סאאסקי היא בת לעם הנסתר, מין פיות החיות בשדות שוממים ובגבעות. היא הוחלפה בתושבת בת אדם והושמה בעריסה אצל משפחה, ואת התינוקת של בני-האדם לקחו לעם הנסתר. סאאסקי סובלת מהתעללות והצקות של חבריה, ואף המבוגרים תולים בה כל חולי הפוקד את הכפר. היא ניחנה בכישורים יוצאי דופן, ורק סבתה דס מבינה ללבה. זיכרונות מן העולם של העם הנסתר צצים מדי פעם במוחה, היא מנגנת בחמת חלילים מנגינות של העם הנסתר בלי שאיש לימדה לנגן. בכפר, ששולטות בו אמונות טפלות, רוצים לסלקה ולזרקה למדורה. הילד טאם הפוגש בה משמש לה ידיד ומציל.

כילדה מוזרה ושונה בולטת בכל הספר וגורם להזדהות עמוקה, אף על פי שהמסופר הוא דמיוני. אהבת הוריה מחד גיסא ושנאה תהומית של החברה מאידך גיסא מתנגשות זו בזו ומעלות את המתח בספר.

הספר מרתק ומומלץ מאוד.

ל"ח

צנחן וחצי,

כתבה זהבה קור, ציורים מושיק לין, הוצאת ידיעות אחרונות ספרי חמד, 2002, 189 עמ', מנוקד.
לכיתות ד'ה'.

הספר עוסק בהויי משפחה שלה בן בצנחנים. הצנחן, נועם, גבוה מאוד, ומכאן שם הספר "צנחן וחצי". הגיבורה המרכזית היא אחותו שירה, תלמידה בכיתה ה' השולחת ללא הרף פקסים לרמטכ"ל על כל בעיה קטנה או גדולה שיש לאחיה בצבא. למשל: נעליים מס' 50 אין, ונועם קיבל מס' 49; דרישה לשלוח מסוק עם מברשת שניים ומשחה וחיסון נגד אבעבועות רוח ועוד זוטות. העלילה מגיעה לשיא כאשר שירה יוזמת הכנת נעליים לצנחנים, ובפקודות מטכ"ל מחלקים אותן לבעלי מספרים גדולים. פקס שלה יוצר סיבוך ובלבול. לדעתי הגזימה המחברת

בקשרים "המודרניים" שבעידן המחשב בין ילדה לבין הרמטכ"ל וקציניו. כוונת המחברת לעורר צחוק, ואמנם יש הומור בספר, אך ההגזמה הילדותית שבו פוגמת בהנאה. חסרה אמינות בעלילה ובדמויות.

ל"ח

זהו סיפור אגדה פנטסטי שגיבורו הוא נער בן 12, גאון מחשבים והמצאות העולות על כל דמיון. ארטמיס פאול מוצא ספר בכתב מוזר, ומתברר שהוא ספר החוקים של עם הפיות והשדונים. ארטמיס מתרגם את הספר ומשתלט על כל סודותיהם ורוצה לקבל מהם מטילי זהב. הוא לוקח בשבי שדונית, וכל העלילה סובבת סביבה המתח של השדונים הרוצים לשחרר את השדונית ונלחמים בארטמיס ובשומר ראשו. הספר נקרא בעניין, ויהיה חביב על אוהבי פנטסיה שיעריצו את הילד הגאון. המחבר מסבך את העלילה בדמויות משנה ובמעשים משונים. עם זאת הוא מכניס את היסוד המציאותי של יחסי אם ובן.

ל"ח

זהו ספר על חברות, ועל ידידות ועל פרידה. שירה ואיתי הם בני דודים ושכנים. הם חברים טובים ומשחקים יחד, לומדים בגן אחד ובלילה חולמים זה על זה. יום אחד איתי עובר לבית חדש בעיר אחרת. הפרידה קשה: הם עצובים וכועסים, וכל אחד מהם חושב רק על רעהו. הקשר נמשך בחלומות ובמכתבים, בפקס ובמחשב. המחברת משתמשת בשפת הילדים ובתפיסתם את הזמן: "היה כבר אתמול, ואולי יהיה מחר ומחרתיים". הגעגועים עזים, אך הזמן עושה את שלו, וכל אחד מהם מוצא חברים חדשים, והם גם מבקרים זה אצל זה.

הכאב והכעס נמחה. הפגישות בין בני הדודים נמשכות, אך יש מקום לחברים אחרים, כי "העולם הוא של כולם". זהו ספר חביב שיגרום להזדהות הילד הקטן עם גיבוריו ועם כאב הפרדה שעובר כל הזמן.

ל"ח

ארטמיס פאול,

כתב אוון קולפר, תרגום מאנגלית דורית דליות-רובינוביץ, הוצאת כנרת, 2003, 272 עמ'. לכיתות ד-ה"ו.

העולם של כולם,

כתבה נירה קרו, ציורים מכיל בוננו, הוצאת הקיבוץ המאוחד, 2002, לא ממוספר, מנוקד. לגן.

נמר ושמו אריאל,

כתבה נירה הראל, ציורים
נעם נדב, הוצאת הקיבוץ
המאוחד, 2003, לא
ממוספר, מנוקד.
לגן ולכיתה א'.

אימא קנתתה לאריאל חולצה חדשה ועליה מצויר נמר.
אריאל לבש אותה, ומאז... הוא נמר. כל היום וכל הלילה
לבש את חולצת הנמר, וגם לגן הלך כשהוא לובש את
חולצת הנמר. אימא, הגננת, החברים בגן, ואפילו סבא,
שיתפו פעולה, ואריאל נהם כמו נמר, קפץ ושיחק כמו נמר
ממש, עד אשר נתקל בנעמי שהייתה אריה...
זהו סיפור חביב והומוריסטי המאפשר הפעלה של ילדי
הגן.

ע"ק

איזה צבע הכי יפה?

כתב אקי שביט, ציורים נורית
צרפתי, הוצאת קוראים,
2003, לא ממוספר, מנוקד.
לגנים.

"לפניכם סיפור קצר, על מקרה מאוד מוזר. נספר פה על
זיקית, לא יפה, אך גנדרנית". כך נפתח סיפורו של אקי
שביט על הזיקית המחליפה צבעים. בדרך זו המחבר
מלמד את ילדי הגיל הרך את הצבעים השונים דרך פרחי
הארץ: צהוב הוא החרצית, הלבן הוא החצב, וכדי להיות
אדומה הזיקית מחפשת את הכלנית.

ציוריה הצעוניים ומלאי הדמיון של נורית צרפתי
משלימים את החוויה: לימוד הצבעים יחד עם
אסתטיקה צבעונית.

ע"ק

הילדון שלא רצה לישון,

כתבה וניירה הלן קופר,
תרגום סמדר שיר, יבנה,
2001, לא ממוספר, מנוקד.
לגנים.

הסיפור עוסק בסיטואציה מוכרת בכל בית שיש בו
ילדים: לא רוצים ללכת לישון, רוצים להאריך את היום,
למצוא סיבות להישאר ערים ולא לשקוע בחלומות...
הסופרת מספרת סיפור על ילדון (בלי שם!) שרוצה
להישאר ער כל הלילה, והולך לחפש לו חברים לבילוי
הלילי, במכונית הצעצוע שלו, אך ראו זה פלא: הטיגריס
היה עייף מידי ואמר כי "לילה הוא זמן לנחירות ולא
לשאגות", הרכבת עייפה גם היא, "ולהקת הנגנים הסכימה
לנגן לו שיר ערש", וכך גם האחרים שפגש בדרכו. מי לא
שכב לישון כמוני? - תמה הילדון, וגילה כי אמו לא שכבה
לישון עד שמצאה אותו... זהו סיפור קסום, מלווה
בציוריה הרכים והחמימים של המחברת.

ע"ק

אורי אוהב את דנה אוהבת את גיא,

כתבו קרולה הולנד ואדית שריברויק, תרגום רמונה דר נור, יבנה, 2002, מנוקד. לגנים ולכיתות אי.ב.

זהו סיפור תמים ורגיש על אהבה ראשונה, אכזבה ושוב אהבה... בין ילדי הגן. "בכל פעם כשדנה הסתכלה בו, משהו בגרון התגלגל לו, משהו בבטן התבלבל לו, ובאוזניים משהו צלצל לו" לקח לאורי כמה ימים להבין, וההתרגשות גדולה, ואפילו "הבתים האפורים והעצובים נעשו פתאום צבעוניים ועליזים"... ואחר כך האכזבה... והשמחה מחדש, הפעם עם מיכל. זהו סיפור על תמימות ילדותית עם כאב אמיתי, מלווים בציורים נפלאים ובשרבוטים של הילד.

ע"ק

הפלאץ הגדול,

כתבה ואיירה קיאה קארר, תרגום מנואלה דבירי, הוצאת קרו, 2002, לא ממוספר, מנוקד. לגן ולכיתות אי.ב.

הסיפור נכתב באיטלקית על פי אגדה מהרי ההימליה. מעשה בארנבים שחיו ביער של עצי אגסים ושמעו יום אחד פלאץ' ונבהלו. הם התחילו לברוח, ובמנוסתם סחבו אחריהם שועל שנבהל, קוף וג'ירף, "ובזו אחרי זו ברחו כל החיות מפני הפלאץ' הגדול",

הייתה בהלה גדולה, עד שהאריה ניסה לגלות מה זה בעצם פלאץ', והכל התברר;

זהו סיפורה של שמועה המתגלגלת בעיר, והחיות מתנהגות כבני אדם.

עיקר הסיפור בהגשתה הנפלאה של המספרת, המאיירת האיטלקייה קיאה קארר: האותיות גדולות וקטנות, עבות ודקות, שחורות ואפורות - מזמינות לקרוא.

הציורים נפלאים, צבעוניים, שזורים בינות למילים, עם חלקים מודפסים ועם אותיות בכתב יד (פסיפס של ציורים ומילים). חגיגה לעיניים!

ע"ק

ספר התנ"ך בתמונות,

איורים גוסטב דורה, כליווי כתוביות ופסוקים מהתנ"ך, 128 עמי מנוקד, לכל הגילים, הוצאת עופרים, 2003.

זוהי הוצאה מחודשת של איורי גוסטב דורה לספר התנ"ך. כמו יין שלא נס ליחו, ציורים אלה (בשחור-אפור-לבן) מעשירים את סיפורי המקרא, את דברי הנביאים והשופטים, את סיפורי המגילות ואת קורות עזרא ונחמיה. הספר ראוי להימצא בכל ספריית בית-ספר.

ע"ק

**דמויות מן התנ"ך
למתחילים לקרוא:
(1) שאול מלך ישראל,
96 עמ'
(2) נח והמבול, 99 עמ'**
סיפר מחדש יהודה ברנווה,
הוצאת עופרים, 2003, מנוקד
לכיתות ב-ד.

הספרים מספרים, בלשון קלה ובאות מנוקדת וגדולה, את סיפורו של נוח והמבול ואת סיפורו של שאול מלך ישראל. בסיפורים משולבים פסוקים מן הסיפור המקראי עצמו, למשל: "הכה שאול באלפיו ודוד ברבבותיו", "החסר משוגעים אנוכי?" ועוד.

ע"ק

**החבר שלי, החברה
שלי (סיפורי חברות),
ערכה יונה ספר, עיורים
כרמית גלעדירפולארד,
הוצאת הקיבוץ המאוחד,
2002, 175 עמ'.
לכיתות ה-ו.**

זהו קובץ של 13 סיפורי חברות בין ילדים ובני נוער, קובץ מעניין של סיפורים מכל הזמנים והגוונים המאירים את החברות בין בני הנוער מכל הזוויות: חברות הדוקה ארוכת שנים, תחושות של אכזבה ובגידה, אשם ועלבון. ראויים לתשומת לב מיוחדת (ואולי לקריאה משותפת בכיתות) הסיפורים "חברים ללא תנאי" - מאת ציפי שחרות "מה שמגיע לה" - מאת חוה חבושי, "ידידות משני עברי המסך" - מאת עמי גדליהו "מבחן אומץ" - מאת עדנה קרמר. מעניין: כל הסיפורים בקובץ נכתבו בידי נשים.

ע"ק

**קובץ סיפורים קצרים
למתחילים לקרוא,
עריכה בינה אופק, הוצאת
עופרים, 2003, מנוקד,
לכיתות א-ג.**

(1) **סיפורים מתוקים:** 66 עמ' ובהם 14 סיפורים קצרים באות גדולה ומנוקדת למתחילים לקרוא (חסרים שמות מחברי הסיפורים).
(2) **סיפורים שאהבתי:** 72 עמ' ובהם סיפורים ומשלים קצרים במיוחד. כל סיפור מסתיים במוסר השכל מודגש באות שחורה ועבה.
(3) **פרח לב הזהב:** 35 עמ' מאוירים על ידי ג'קי ירחי. בספר שני סיפורים: (1) פרח לב הזהב הידוע, על הילד הקטן שמצא את הפרח שהציל את אמו (2) האפרוח שרצה לברוח על האהבה חסרת הגבולות בין התרנגולת לאפרוחה. קלסיקה אמיתית.
(4) **בגדי המלך החדשים:** 36 עמ' מאוירים על ידי ג'קי ירחי. הסיפור הידוע והנצחי על המלך אשר אהב בגדים, ועל אותו הילד הקטן אשר אמר את האמת...

ע"ק

נעמת לי מאד,

כתבה עמי גדליה, הוצאת ידיעות אחרונות/פרוזה עשרה, 2003, 307 עמ'. לכיתות י"ב.

תמיד מסקרן לקרוא ספר חדש של עמי גדליה. ספריה "נעורים במסתור" ("העד האחרון") מטפלים בדרך כלל בנושאים חשובים לבני הנעורים, והם קריאים ואמינים. הספר "נעמת לי מאד" (קצת "ספרות מגויסת") מתמודד בין השאר עם בעיית הזהות המינית בגיל ההתבגרות. טליה בת 17 עם הרבה חיבוטי נפש וסימני שאלה, מצטרפת לחוג צילום במתנ"ס. היא בוחרת להכין סרט על עיתונאית עבר קשישה, כיום בבית אבות, שהיא "אם יחידה" (חד-הורית) לפני שהדבר היה נפוץ ומקובל. היא הייתה עיתונאית ולוחמת על דעותיה הפמיניסטיות. בחוג יש לטליה מחזר והיא בוחנת את רגשותיה אליו ואל נעמה, נערה שונה ומיוחדת. הספר קריא ומהנה. לעתים הוא לוקה באריכות יתר, ויש בו גם גודש של בעיות. לא לגמרי השתכנעתי מהפיוס שטליה מצליחה לעשות בין אם לבתה.

ש"י

טאק לנצח,

נטלי באביט, הוצאת זמור ביתן, סדרת "מרגנית", מאנגלית יעל ענבר, 2003, 132 עמ', לא מנוקד. לכיתות ו-ו' (בעיקר לבנות)

הספר מעביר תחושה של מציאות ואגדה, ומעלה דילמה "האם עדיפים חיי הנצח?" ויני בת ה-10 יוצאת לטיול ראשון בחורש השייך למשפחתה. שם, ליד העץ הגדול, היא פוגשת בנער כבן 17 המונע ממנה לשתות ממי המעיין, שעליו לא שמעה מעולם, המפכים ליד העץ. אמו של הנער ואחיו הגדול מגיעים אף הם וחוטפים את ויני לביתם. הם טובים ונחמדים אליה ומבטיחים לה שיחזירו אותה למחרת לביתה, וכך באמת קורה. אלא שבמשך אותה יממה מתגלה לויני סוד המשפחה: הם עברו במקום לפני 87 שנים ושתו ממי המעיין, ומאז הם אינם משתנים. הדבר גורם להם לעבור ממקום למקום, כי בכל מקום חושדים בהם כעבור כמה שנים שהם עוסקים בכשפים. העלילה מסתבכת, אך בסופה מביא לביתה של ויני הנער שמאוד מוצא חן בעיניה בקבוק מלא מים מאותו מעיין ומבקש ממנה שבהגיעה לגיל 17 תשתה אף היא ממנו וכך יוכלו שניהם לחות במשותף לנצח. הרעיון מושך את לבה, אך האם תעשה זאת?

י"י

טורו! טורו!

מייקל מורפוגו, הוצאת
ידיעות אחרונות, ספרי חמד
(פרוזה עשרה), איורים מיקל
פורמן, מאנגלית איילת
גורנר, 2003, לא מנוקד, 91
עמ'.
לכיתות ה-ז.

אנטוניטו הסבא מספר לנכדו על ילדותו הרחוקה. הוא גדל בחווה קטנה בדרום ספרד, ובה גידל אביו פרים שחורים למלחמות השוורים. השנה היא 1936, ולכפר השלו מגיעות שמועות על מלחמת אזרחים. אנטוניטו אינו יודע דבר. הוא עוזר לאביו ליילד את אחת הפרות ומתחיל לטפל בעגל שנולד ומתקשר אליו בעבותות אהבה.

כשמגיע אליהם דודו המפורסם, "הרוקד" עם השוורים, הם נוסעים לכפר הקרוב למופע. שם מתברר לילד הקטן מה מחכה לעגל האהוב עליו. הוא מחליט להצילו, ופותח את השער של המכלאה לכל הפרים ולוקח את העגל להרים. באותו יום מופצץ כפרו על ידי הפשיסטים, וכל משפחתו נכחדת. שבועות הוא מסתובב בהרים רעב ואומלל. דודו, העומד בראש קבוצת פליטים מהכפרים השונים, מוצא אותו ומצילו ממוות. הוא מגלה את אחותו, שנשלחה באותו יום לחפשו וכך ניצלה גם היא. בסופו של דבר הדוד שולח את השניים למלגה, וכך הם ניצלים מהמלחמה.

הספר מרתק. העלילה מתפתחת דרך יחסו של הילד לעגל וסבלו הרב על שהצליח להינצל בזכות העובדה שפגע במשלח ידו של אביו.

האיורים (שחור-לבן) מוסיפים הרבה לאווירה של החיים בחווה ולמתרחש בספרד באותה תקופה.

נ"י

נתקבלו למערכת

- 1) **יומני הנסיכה**, כתבה: מג קאבוט, תרגום: יעל ענבר, לא מנוקד, לכיתות גבוהות, ס' פועלים - הקבה"מ.
- 2) **מתק וחמד**, ארטיק או במבה - כתבה: בתיה ברון סיפורים קצרים לקוראים הצעירים, הוצאת עפרים, מנוקד.
- 3) **אצבעות משחקות**, כתבה: מלכה שידלובסקי, הוצאת כנרת, מנוקד, לקטנים.
- 4) **יש עכבר במטה**, כתבה: סיגל פלד דריאל, איורים: גיל-לי אלון קוריאל, הקבה"מ, מנוקד, לקטנים.
- 5) **מי יושב על הגבעה?**, כתבה: רות אורן. איורים: נורית צרפתי, הקבה"מ, שירים לקטנטנים, מנוקד.
- 6) **הצפרדע קוה-קוה**, כתב וצייר: ולדימיר דנקו הקבה"מ, מנוקד, לקטנטנים.
- 7) **איפה נבי שלי?**, כתבה: הלן קופר. תרגום: סמדר שיר, הוצאת יבנה, מנוקד, לקטנים.
- 8) **ספורט**, כתב: ז'וליאן רווב, מאנגלית: ליה נירגד, עם עובד, סדרת לדעת להבין.
- 9) **צבי־צב נעלב**, כתבה: שרה זלוף, הוצאת ספר לכל, מנוקד, לקטנים.
- 10) **קופי**, הקוף הקטן כתבה: קונטין גרבאן תרגום: סיגל חבזי, מנוקד, לקטנים.
- 11) **הילד שרצה להיות אריה**, כתבה: איריס בקשי לנג, מנוקד, לקטנים.
- 12) **כלב ירוק אחד**, כתב: פסקל בייט, מנוקד, לקטנים.
- 13) **שאגה אחת ודי!**, כתבה: שרלוט לבארון, תרגום: סיגל חבזי, מנוקד, לקטנים.
- 14) **המלך הקטן**, כתבה: גינה רוק פאוקאט, תרגום: ענת רימר, מנוקד, לכתות נמוכות.
- 15) **הארנב שלא הצליח לומר "לא"**, כתבה: אלנה גודוני, ספר לכל, מנוקד, לקטנים.
- 16) **האוצר על ההר**, כתבה: שרה זלוף, ספר לכל, מנוקד, לקטנים.
- 17) **ארצי מחפש בית**, כתבה: פטרה ראמן, תרגום: ענת רימר. מנוקד, לכיתות נמוכות.
- 18) **קשת בענן**, כתבה: שרה זלוף, ספר לכל, מנוקד, לקטנים.

- 19) הדב בו, כתבה שירי צוק, הקבוץ המאוחד, מנוקד, לקטנים.
- 20) מה שאמא לא יכולה לעשות - מה שאבא לא יכול לעשות, כתב: דגלאס ווד, תרגמה: רחל עוזו, כנרת, מנוקד, לקטנים.
- 21) כך ולא כך, כתבה לאה גולדברג, ציורים יערה עשת, ספריית פועלים.
- 22) המסע של סקופ: למה אנחנו חולים?, כתבה הילה ענתבי, אורלי לו - הונצאה לאור.
- 23) שולחן החלומות, כתבה אמי רובינגר, ידיעות אחרונות/ספרי חמד, סיפור ללא מילים.
- 24) הם התעטשו, כתבה: תרזה בטמן, תרגום: לאה נאור, הוצאת נמשים. מנוקד. לקטנים.
- 25) קרוסרודס, עיבוד: ז'ני מרקאס (ע"פ תסריט) מאנגלית: קטיה בנוביץ, מודן.
- 26) אמא מספרת לי, כתב: שלמה אבס, הוצאת עגור, מנוקד, לכיתות נמוכות.
- 27) כמה טוב שבאת, עריכה: נירה הראל, עם עובד, מנוקד. על השבת לגנים וכתה א'.

הזמנה

לכנס החצי שנתי של המדור לספרות ילדים ונוער

9.00 - התכנסות וברכות

חלק א': שיקולים בכתיבת הסיום בספרי ילדים על פרידה, מחלה ומוות.

9.20 - נירה קרן: על ספרה "העולם הוא של כלם"

9.45 - תמר ברגמן: על ספרה "אינה עפה עם הציפורים"

10.10 - נגה מרון: על ספריה "מה עובר עליך ילד", "המלך שחי לעולם"

10.35 - תמר אגדי: על ספרה "געגועים"

11.00 הפסקה וכיבוד קל

11.30 אתנחתא מוסיקלית

חלק ב': ספרי קריאה בעידן המחשב והאינטרנט

11.50 - עמי גדליה: על ספרה "ידידות ארוגה ברשת"

12.15 - אביבה חגי: על ספרה "המכשפה ודיסקט האימים של תמר"

12.40 - זהבה קור: על ספרה "צנחן וחצי"

13.05 - נורית יובל: על ספרה "דבליו דבליו דבליו עזאזל"

13.30 מתן הפרס לזכרו של אביחי ברגסון ז"ל

הכנס יתקיים ביום שלישי ב' בתמוז תשס"ג, 17.03 במכללת דוד ילין רח' המעגל 7, בית הכרם, ירושלים, באולם התרבות ע"ש מאירהוף.

אוטובוסים מתחנה מרכזית 6, 18, 20, 21, 23, 27, 29 - חנייה בתשלום ברחוב בית הכרם.

נא אשרו השתתפותכם בטלפון 02-5603801/2 או 02-5639984 או לאחת הכתובות על גבי הספד המצורף.

אל: קרן ספריות לילדי ישראל
רח' אבן גבירול 17
ירושלים 92430

אל: משרד החינוך
המדור לספרות ילדים ונוער
דבורה הנביאה 2, בנין לברם
ירושלים 91911

הריני להודיעכם כי ממוסדנו ישתתפו בכנס שיתקיים ב - 17.03

ביה"ס/ ספריה ע"ש _____ מס' משתתפים _____

הכנס החצי שנתי של המדור לספרות ילדים ונוער

להלן אנחנו עביאים קטעים של יצירות המחברים, שירצו בכנס

גירה קרן

וְכַרְגִּיל בְּלִילָה
שִׁירָה חוֹלֶמֶת עַל אִיתִי,
וְאִיתִי עַל שִׁירָה,
וַיִּשְׁנוּ הַחֶבֶל...

וְאִז
נִפְתַּחַת לָהּ דֶּלֶת,
וְנִכְנָסִים בְּשׁוּרָה כָּל הַחֲבָרִים הַחֲדָשִׁים שְׁלָהֶם -
מִן הַהָרִים וּמִן הַיָּם,

כִּי בְּעוֹלָם שְׁלָהֶם יֵשׁ עֲכָשׁוּ מְקוֹם לְכָלֶם.

וְהָרִי הָעוֹלָם הוּא שֶׁל כָּלֶם.

הבטתי באמא: "את יודעת שצריך המון ספר..."

אמא חיכה:

"הרי זה לצפרים, לא? אם אנחנו נרצה לאכל משהו מתוק,

נאכל כמו קדם, דבש וצמוקים!"

העפתי מבט על אבא של גלית ולא שאלתי כלום. מקרוב,

במטבח הצר של דודה אינה, הוא נראה לי ממש ענק.

חשבת ששעכשו יש לו הזדמנות מצינת להפטר מפנת

ההאכלה שמלכלכת לו את הגנה. הרגשתי קרוב מדי אליו

ועשיתי צעד לאחור. פתאם הוא חיך אלי ובפעם הראשונה

ראיתי כמה החיך שלו דומה לחיך של גלית.

"מצדי זה בסדר גמור. אני כבר רגיל שהדשא בצד שלכם

מלא... לא חשוב..."

הוא הצביע על הצפרים שהצטופפו על הסורגים ונראו כמו

כדורי צמר קטנים:

"זה... זה הרבה יותר חשוב!"

אחר-כך התקרב אל החלון, הביט מקרוב על הצפרים ושאל,

כאלו דבר אליהן:

"גלית תוכל להמשיך לעזר לך?"

כאלו שהתשובה לא היתה ברורה.

גדי עזר לנו לתלות את הבקבוקים על סורגי חלון המטבח

שָׁלְנוּ. הוּא שֶׁתֵּק, לֹא הָיָה לִי מִשְׁגַּח מִה עֶבֶר בְּרֹאשׁ שְׁלוֹ. אוֹלֵי
הַתְּחַרְט עַל הַפְּעַם הַהִיא שֶׁלֹא נִכְנַס אֶל דּוֹדָה אֵינָה... בְּטַח
הִצְטַעַר עַל מַה שֶׁאָמַר, הָרִי מֵאֵז לֹא רָאָה אוֹתָהּ וְכִבֵּר אָף
פְּעַם לֹא תִהְיֶה לוֹ הַזְדַּמְנוֹת לְבִקֵּשׁ סְלִיחָה.

שָׁאלְתִי אֶת אִמָּא: "יֵשׁ לָנוּ בַד אָדָם?"

"נִדְמָה לִי שֶׁכֵּן. בְּשִׁבִיל מַה אַתָּה צְרִיף בַד אָדָם?"

"בְּשִׁבִיל לַעֲשׂוֹת פְּרַח גְּדוֹל סְבִיב הַבְּקָבוֹק שֶׁעַל הַסּוּרְגִים.
דּוֹדָה אֵינָה אֹמְרָה לִי שֶׁכֵּף הַצּוֹפִיּוֹת מְגַלּוֹת אֶת הַבְּקָבוֹק
בְּפְעַם הָרֵאשׁוֹנָה - הֵן חוֹשְׁבוֹת שֶׁזֶה פְּרַח וּבָאוֹת לְשִׁתּוֹת
מִמֶּנּוּ צוּף. אֵת יוֹדַעַת לַעֲשׂוֹת פְּרַח מִבַּד?"

"אֲנִי יוֹדַע!" אָמַר גְּדִי וּפָרַע אֶת שְׁעָרָי, "אֲנִי אַעֲשֶׂה לָךְ פְּרַח

הַיְבִיסקוֹס אָדָם שֶׁכֵּל הַצּוֹפִיּוֹת יַחֲשִׁבוּ שֶׁהוּא אִמָּתִי!"

"אֵיךְ אַתָּה יוֹדַע לַעֲשׂוֹת פְּרַח?" שָׁאלְתִי.

"דּוֹדָה אֵינָה לְמַדָּה אוֹתִי!" צָחַק גְּדִי, "אֵל תִּשְׁכַּח שֶׁהִיא

הִיְתָה הַמְטַפֶּלֶת שְׁלִי, לֹא שְׁלָךְ!"

לְמַחֲרַת הַתְּעוֹרְרָתִי הַשְּׁכָם בְּבִקְרָה. פְּקַחְתִּי אֶת הָעֵינַיִם
וְהִסְתַּכַּלְתִּי בַחֲלוֹן. הַשָּׁמַיִם הָיוּ כְחֻלִּים. הַגֶּשֶׁם עֶבֶר וַיּוֹם
שָׁמֶשׁ בְּהִיר הַתְּחִיל.

פְּתָאם נִזְכַּרְתִּי.

קִמַּמְתִּי וְרִצַּתִּי לְמַטְבַּח. בְּפֶתַח עֲצָרְתִּי. עַל סוּרְגַת הַחֲלוֹן, לְיַד

פְּרַח הַהִיבִיסקוֹס הָאָדָם, רָאִיתִי אֶת הַצּוֹפִיּוֹת הָרֵאשׁוֹנָה.

ברקע את הצפירות והצעקות. "כשהודיעו על הפיגוע בקניון
ידעתי שהלכת לשם! הו, אלוהים! איזה נס! נס קרה לנו!
אל תזוז מהבית. אני כבר מגיעה."

בינתיים ירדו אלינו גם אפרת ויואב. אחרי כמה דקות
אמא הגיעה. היא נראתה נורא. פרועה ומיוזעת, עם
שירה הקטנה בזרועותיה, שלא הבינה דבר, ונראתה
דווקא מרוצה מן הטיול הלילי. רק כאשר אמא התנפלה
עלי בנשיקות היסטוריות, נבהלה הקטנה ופרצה בבכי,
ואמא ניענעה אותה בחיקה וניסתה להרגיע אותה, בלא
הצלחה.

אפרת כיבתה את הטלוויזיה והציעה לאמא לקחת
תרופת הרגעה, אבל אמא סירבה.

"אני אהיה בסדר", אמרה, "לא צריך תרופות. באמת
אין צורך. לכו לישון עכשיו. אתם לא מתארים לעצמכם
מה היה שם..." אמרה כמתנצלת, וליוותה את אפרת, את
יואב ואת תום אל הדלת.

אחרי־כך, כאשר נשארנו לבדנו, אמא השכיבה את שירה
במיטתה ובאה וחיבקה אותי, ממלמלת בלי הרף, "איזה
מזל היה לנו! איזה נס... מה הייתי עושה אילו נפגעת שם
גם אתה..."

כוס התה שהכינה אפרת עדיין עמדה על השולחן, ואמא
שתתה ממנה והדליקה מחדש את הטלוויזיה.
התיישבנו על הספה, מביטים המומים במסך הרוגש

עדיין, ואז חשתי במגע של אבא על ראשי. הפעם הוא לא
אמר דבר, רק ליטף את שערי בשקט.
"זה אבא ששמר עלי", לחשתי לאמא.
אמא חייכה קלות, הינהנה ונשקה לי.
"יש לנו נציג שם למעלה", אמרה, "הוא ישמור עלינו
תמיד מכל רע..." כך לחשה לי, אבל היא לא נשמעה לי
ממש בטוחה בזה.

כששכבתי באותו הלילה במיטה, אבא חזר אלי. הפעם
היינו לבדנו.

"עבר עליך יום ארוך, בן", אמר לי קולו החם של אבא.
"פעלת יפה. עם עדי, עם אמא. גם להבא תוכל להשיג
דברים, אם רק לא תהסס יותר מדי. צריך רק להעז ולא
להתבייש."

"מזל שיש לי אותך", אמרתי לו בעיניים עצומות.
"תמיד יהיה לך אותי", אמר לי אבא. "תמיד אהיה חלק
ממך."

פתאום הייתי בטוח שזה באמת יהיה כך תמיד, תמיד
אבא יהיה חלק ממני.

"התבגרת", אמר לי אבא. "התבגרת בחודשים
האלה."

לא עניתי. חשבתי על החברות שלי עם תום, על
החברות שלי עם עדי, ופתאום ידעתי שהשנה הזאת,

תמר אנדי

בימי שישי אני אוהב במיוחד להיפגש עם גלעד, בן־דודי. גם גלעד לא גר עם אבא שלו. ההורים שלו נפרדו לפני שלוש שנים, הם גרושים. אבא של גלעד חי, אלא שהוא גר במקום אחר. אני וגלעד היינו משוחחים על נושא זה בהתחלה, ומשווים את המצב שלנו וגם עוזרים אחד לשני. היום אנחנו עושים מדיטציה יחד, ואחר־כך מדברים על הדברים הכי חשובים. כשאנחנו עושים השוואות, אני חושב שגלעד יכול לפחות לראות את אבא שלו אם הוא רוצה, ואני לא. גלעד כמעט שאינו נפגש עם אביו, כי הוא גר בארץ אחרת, אבל גלעד אפילו לא רוצה לדבר אִתו בטלפון, כי הוא כועס עליו שעזב אותו ואת אמא שלו. אני הייתי מוכן לדבר עם אבא שלי בטלפון, ולא היה אכפת לי שהורי יגורו בארצות שונות, בתנאי שהייתי יכול לשמוע מאבא מדי פעם ולהחזיר אותו לחיים.

עכשיו גלעד כבר לא כל־כך כועס. לאמא שלו יש חבר חדש. אני ראיתי שלפעמים גלעד מתיישב על הברכיים שלו, והחבר של אמו מחבק אותו ומלטף את ראשו. פִּיף לגלעד שהוא יכול להתפנק עליו ושהוא כל־כך נחמד. בימי שבת הם הולכים יחד לטיולים, וגלעד סיפר לי שזה פִּיף. אולי כדאי שגם לאמא שלי יהיה חבר. כך יהיה לכולם יותר קל ויותר פִּיף.

הזמן חולף, כבר עברו כמעט שלוש שנים מאז שאבא נפטר. אני הפסקתי כבר לרשום ביומן, אפילו שאין כמעט יום שאיני חושב על אבא או מרגיש אותו בלבי.

כבר לא נראה כל־כך מוזר שהעצים שוב מבלבלים בלי אבא, ושהפרחים פורחים שוב על הגבעה, ונראה שיש דברים שמתחילים להסתדר מעצמם עם הזמן.

אני יודע שאבא היה עושה הכול כדי שיהיה לנו טוב ושנהיה מאושרים, ואני החלטתי עם עצמי ועם אחי שחשוב לחיות וליהנות ממה שיש.

עמי גדליה

התבלינים שהכינה לי כי אחרת לא אצליח לאכול
שום דבר אצל הגויים האלו שבטח לא יודעים לבשל.
חוץ מזה היא שלחה גם קפה שחור, וקופסת עוגיות
מרוקאיות שהיא זכרה שאימא שלי אהבה. שלא לדבר
על המתנות שסבתא קנתה לכל אחד מהמשפחה של
אימא שלי "כדי שלא יגידו שהיהודים האלו קמצנים
ולא יודעים שלחג הזה שלהם צריך להביא מתנות",
ככה סבתא אמרה לי.

ידיד: יש לך סבתא מיוחדת

גליה: ואני כל-כך אוהבת אותה...

ידיד: נוני, אנחנו מדברים סחור סתור ולא אומרים את
העיקר

והרי מחר את נוסעת...

גליה: כן, ככה נוח לי יותר. אני תמיד מתחמקת... אני
שונאת פרידות.

ידיד: זה רק לשבוע, נוני שלי. ואת תהיי שם – עושה את
הדבר הכי משמעותי שעשית בחיים שלך – פוגשת
את אימא שלך. את תהיי כל-כך עסוקה ש...

גליה: אבל בלילות, כשאהיה לבד, אני ארגיש כל-כך
בודדה.

ידיד: אני אחשוב עלייך, כל הזמן. את יודעת...

גליה: תודה, ידיד שלי. כל-כך חשוב לי לשמוע, לדעת
שאני לא לגמרי לבד, שמישהו שם, בקצה השני של
העולם חושב עלי, מלבד המשפחה.

ידיד: אני כבר לא רגיל לא לדבר אתך שבוע שלם
זה יהיה מוזר.

ידיד: אני אתגעגע, את יודעת

גליה: גם אני, מאוד...

ידיד: חשבת, אולי, כשאת חוזרת...

גליה: כן?

ידיד: שניפגש

גליה: אני רוצה. מאוד.
 ידיד: את לא פוחדת? אמרת ש...
 גליה: כן, אני אחשוש, אבל
 אני רוצה, מאוד.
 ידיד: באיזה יום את חוזרת?
 גליה: שלישי, בעוד שבוע וקצת
 ידיד: מתי את חושבת שתוכלי...?
 גליה: ביום חמישי, שאחרי...
 ידיד: כן, זה מתאים לי
 גליה: איפה?
 ידיד: אני אבוא לכיוון שלך
 גליה: יש בית קפה בכניסה למושב השכן.
 ידיד: מקום נעים?
 גליה: מאוד. ליד הפרדסים של המושב. אתה תאהב את
 המקום.
 ידיד: אני אהיה שם, בחמש אחר הצהריים
 גליה: איך אכיר אותך?
 ידיד: אני אהיה הכחור הכי נבון בבית הקפה. את תדעי
 גליה: (-)
 ידיד: זה לא סימן מספיק, אתה יודע.
 גליה: אני יודע. אבל את תזהי, לפי השער השחור, קצת
 ארוך ופרוע וחיוך ענק, נבון
 גליה: ואני...
 ידיד: אני יודע, אני אזהה אותך. אני מכיר אותך
 גליה: איך?
 ידיד: חלמתי אותך
 גליה: (-)
 גליה: אני אזהה...
 ידיד: אז ניפגש, בעוד עשרה ימים בדיוק בבית הקפה,
 בשעה חמש.
 גליה: אני נרגשת כל-כך.

אביבה חגי

במרחק מה מן המדורה נשמעו יללות רמות ונהמות של מריבה. שני החתולים, השחור והלבן, שלפו ציפורניים והתכתשו ביניהם התכתשות מרה. הילדים הביטו בהם בסקרנות.

"מעניין על מה הם רבים," אמרה סיוון.

בליבי ידעתי שהמריבה היא בין כוחות הרשע לכוחות הטוב. אבל החלטתי לא לנסות להסביר. תיארתי לעצמי את תגובות הצחוק והלעג שיבואו.

מתוך המדורה נשמעו נפצים עזים. התרחקנו מעט, מביטים בשקט באש האוכלת בפריטים.

לפתע שמעתי זעקות חלושות בוקעות מתוך האש. הבטתי לעבר הילדים, מצפה לראות את תגובתם. הם המשיכו בעיסוקם. הם לא שמעו דבר. הזעקות נשמעו שוב והפעם בעוצמה רבה יותר. הסתכלתי שוב סביבי. אף אחד לא שמע ולא הרגיש. חלק מהילדים החזיקו מקלות, כשהם נוכרים בתוך הגחלים למצוא תפוח-אדמה שנשאר לפלטה. הזעקות הלכו והתגברו.

לפתע שמעתי את קולה של המכשפה. המכשפה כאן! היא כאן!

צרחותיה של המכשפה עלו מבין הלהבות, ופילחו את האויר:

"יקולל היום שבו ראיתך!

יקולל הלילה שבו מצאתך!

סורו ממני להבות ארורות!

סורו ממני שוכני הבורות!
הרפו חיש ממני, יצורים נתעבים!
הרפו חיש ממני, שדים סוררים!
עוד הלילה, נשבעתי, בכוכבים לסמן
את היום בו אנגוס מבשרך השמן!
נשבעתי באש, כי עוד יבוא היום
בו אבוא, ואת גירושי - בך אנקום!
את... גירושי... בך... אנקום...
את... גירושי... בך... אנקום...
את... גירושי... בך... אנקום..."

מילותיה האחרונות הידהדו שוב ושוב ואחר-כך נחלשו, עד
שנמוגו.

עמדתי מול האש. דמעותי זלגו על לחיי בלי הפסק. הבטתי
למעלה אל הכוכבים, מנסה לתפוס בחושי את נוכחותה של
המכשפה.

זהו. עכשיו אני יודעת שהיא כבר איננה. היא חזרה אל
המקום שממנו באה.

ואז זרקתי אל האש גם את המחברת לחיפוש מ.
גמרתי לחפש מכשפות.

גלי, רועי, סיוון, לירון ועוד כמה ילדים עמדו סביבי והביטו
בי, אינם מבינים את פשר דמעותי.
"אולי זה בגלל שהיא לא קיבלה תפוח-אדמה?" לחשה
לירון.

זהבה קור

אחר-כך התיישב אל השולחן שהיה משמש אותו פעם להכנת
שיעורי-הבית, וכתב פתק לאחותו:

אהלן שירה,

תודה על נעלי הצנחנים החדשות. מדדתי אותן, הן טובות
ומרופדות אבל שתיהן שמאליות. אין דבר, אל תצטערי בשבילי.
תארי לעצמך את פניו של הצנחן שקיבל שתיים ימניות...
שמרי על המשפחה ועל התאומים שבדרך,
נועם

נועם החליק למיטתו, שכב בעיניים פקוחות וניסה לפענח
בחושך את ציורי התקרה כמו שהיה עושה בילדותו. לשמע
דשדוש רגליים הזדקף ושאל: "מי ער?"
קול דק, ממש לידו, הקפיץ אותו: "זה אני פה, יאיר."
"הבהלת אותי," חיבק אותו נועם, "איך הגעת אלי
בחושך? יש לך אמצעי ראיית לילה, כמו בפלוגה?"
"הבאתי לך מתנה," לחש יאיר.
נועם העלה אור במנורת הלילה. "בשבילי?" שאל בפליאה
כשיאיר הושיט לו קופסה שקופה עם נבטים.
"שיהיה לך קל בניוטים," התגאה יאיר במתנתו.
נועם רצה לנשק לו את הלחי אבל הנשיקה נחתה בטעות
על קצה אפו הקטן ושניהם געו בצחוק.
"נו, מה הולך איתכם שם?" נשמע קולו של אבא מהחדר
השני.
"נו, מה הולך איתכם שם?" נזכר נועם בקולו הגוער

של נתן המס־כף, "מחלקה הקשב! חצי שעה מנוחה. חובה
להתקלח. בעוד שלושים דקות חכו בחוץ בשלשות וקבלו
את המפקד ב'הקשב!. ברור?"

"כן המפקד!"

נועם התנער. כשהוא בבית הוא חושב על הצבא. כשהוא
בצבא הוא חושב על הבית.

"נעים פה אַסְלָה, התכרבל יאיר לצידו, "מה אתה יותר

אוהב: סנחנים או בית?"

נועם חיך. "למה אתה לא נרדם?" שאל, והיטיב את

השמיכה על גבו הקטן של אחיו.

"כי אני מפחד, הודה יאיר.

"מפחד? ממי?" התפלא נועם.

"עוד פעם הביאו לנו גננת חדשה, ואני לא יודע אם

היא מוֹסְחָנֶת בעיני, לחש יאיר.

"גם אני מפחד, חיך אליו נועם, "אבל אל תספר לאף

אחד. סוד בינינו."

"סוד כמוס לחמור ולסוס, "צהל יאיר, "אתה הסוס!"

"בסדר, נָעַר נועם, "ואתה החמור!"

יאיר חיך בחשכה ועיניו הירוקות נצצו: "נועם, ממי

אתה מפחד? אתה רוסה להגיד לי שגם לסנחנים יש גננת

חדשה?"

נורית יובל

עוד זמן־מה עמד יוראי ליד החלון והיגג בינו לבין עצמו על החוויה שעבר. זמן אמת, חשב, ההודעות במחשב והאירועים בשטח רודפים זה את זה. עוד לא סיימתי להקליד והג'ינים כבר באו להיפרד!

אחר־כך חזר אל המחשב ועבר אל קבוצת השיחה. "זהו, אפשר להתכתב בשקט, "הקליד זכובדבן, "אני שונא מלחמות."

"אני לא מאמין שיהיה סדר בעולם, עם או בלי אשמדאי," כתב מאנדהו.

חרפושקה הקליד את שמו. "שלום חברה!" "חרפושקה!" התפרצה לילי, "כל הכבוד לך! איזה גיבור לאומי אתה! הייתי שם וראיתי, וגם בעיתון כתוב עליך. איך היה לך אומץ?"

"אני לא אמיץ," ענה יוראי בענווה, "פשוט, הכול התרחש כל־כך מהר, שלא היה לי זמן לחשוב. וכשמעתי אותך בקשר, כמעט שכחתי את המשימה שלי מרוב התרגשות."

"לא יכולתי שלא להשתתף בזה," הקלידה לילי, "בהתחלה עזרתי לג'ינים לנסח את המאמרים שלהם, אבל כשנתקן קווי הטלפון, ותקשורת תמ"ר לא פעלה בגלל הרעש — גלי הקול משבשים אותה — אז חיפשו קשריות ומייד התנדבתי. הגד, מה היה אצל אשמדאי?"

יוראי עבר לפרטי:

"אני לא יכול לספר, אבל כְּרוֹב השליטים, גם הוא די בודד על כיסא המלך שלו. לילי, עכשיו, שהמלחמה נגמרה, אולי ניפגש?"

"בדיוק עמדתי להציע את זה," ענתה לילי ב'פרטי'.

ליבו של יוראי החסיר פעימה:

"איפה נמצאת המושבה שלך, קימוש הגדרות?"

"בשכונת שיטת הסוכך, רחוב ענפי השיטה 4."

"מה?!" יוראי כמעט נפל מהכיסא, "באמת?!"

"מה יש?"

"זה ממש מול הבית שלי! אני גר ברחוב ענפי השיטה 3."

זה בדיוק ממול!"

"נראה שבכל חצר בשכונה הזו עולים שיחי קימוש,"

הזדרזה לילי לענות. "אתה גר על השיח?"

"לא, אני ילד, אבל אל תספרי ברשת. לפחות עד

שתתפרסם הכתבה שלי."

"תתפלא! ואני ילדה! אתה יוראי?"

"נכון. ואת..."

"לילך. אני לילך. אנחנו מכירים מזמן!"

"ואני הייתי בטוח שלילי זה קיצור של לילית. איך לא

חשבתי על זה! סידרת אותי לכל האורך!"

"זה לא היה בכוונה, הרי גם לי היה אסור להזדהות. אבל

עכשיו אנחנו יכולים לדבר על הכול. רוצה לבוא אלי? נדבר

ונראה סרט וידאו. יש לי קלטת חדשה – המסע לגיהנום."

"אני כבר בא! לא תספיקי אפילו לסגור את המחשב!"

זינק יוראי מהכיסא, התנתק מהרשת, הסתרק קצת באצבעותיו

ויצא מן הבית.

בחוץ עמדה המכונית של חברת ההדברה, והצוות יצא

ממנה לטהר את החצר ממזיקים ונודניקים. "ילד, לא כדאי

לך להסתובב פה כשאנחנו עובדים," אמר לו איש שנשא

מִקְלַע על גבו.

"אל תדאג. כבר הלכתי!" ענה יוראי וחצה את הכביש.

התוכן

- 1 מנעל הזכוכית לנעל הקטנה - מנחם רגב
11 שירים וסיפורים ש"ענת אוהבת במיוחד" על פי יהונתן גפן - ד"ר גאולה אלמוג

18 **פרס ע"ש כניה ברגשטיין לספרות ילדים**

ביקורת

- 26 מי יציל את בטן? -
28 תחושתו של אדם המתגנב אל ילדותו -
28 המערה של חמי -
29 האיש שעבר דרך קירות -
30 גלית שולחת מכתבים - משה לימור
31 שי'לן - משה לימור
32 באדולינה - משה לימור
33 רציתי לעוף כמו פרפר, תומי - יעל ישועה

35 **ממדך הספרים**

- 42 נתקבלו למערכת

44 **הכנס החצי שנתי של המדור לספרות ילדים ונוער**

- 59 תוכן בעברית
60 תוכן באנגלית

SIFRUT YELADIM VANOAR
JOURNAL FOR CHILDREN'S AND YOUTH LITERATURE

June 2003, Vol XXX No.4 (116)
ISSN 0334-276X
Editor G. Bergson

Deborah Haneviah Str.
Lev-Ram Bldg.
Jerusalem, Israel

CONTENTS

Study and Research

- From the Glass Slipper to the Small Slipper - Menachem Regev 1
Necrologies of Dr. Kirshenbaum and Dr. Yosef Bashi 10
Poems and Stories that Anat especially likes,
according to Yehonatan Gefen - Dr. Geula Almog 11

Fania Bergstein Prize

18

Review

- Who will save Bitan - Yonah Tepper 26
A new book on children's literature
- the feeling of a man who sneaks back to his childhood - Beger 28
Hami's Cave, Yitzchak Noy - Moshe Limor 28
The Man Who Passed Through Walls, Yaakov Bochin 29
Gali Writes Letters, Smadar Shir 30
Questionnaire, Polis Reinold 31
Badolina, Gabi Nitzan 32
I Wanted to Fly Like a Butterfly, Tommy - Yael Yeshuah 33

From the Bookshelf

35

Messages recieved by the Editorial Board

42

Semi-Annual Convention

44

Selections from the lecturers remarks

Contents in Hebrew

59

Contents in English

60

